

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ 32ος • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 222 • ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2009 • ΤΑΜΟΥΖ - ΑΒ 5769

Απολογία για ένα νεκροταφείο

Του ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΜΑΤΙΑΤΟΥ, επίτιμου δικηγόρου

ΠΡΟΣΦΑΤΑ το εβραϊκό νεκροταφείο των Ιωαννίνων βεβηλώθηκε.

ΜΙΑ ΤΕΤΟΙΑ ΑΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΗ ΠΡΑΞΗ προκαλεί βαθύτατη λύπη, δικαιολογημένη αγανάκτηση και εύλογη ανησυχία. Ιδιαίτερα όμως μελαγχολικές σκέψεις γεννά μια σύγκριση. Πριν από αρκετούς αιώνες, τον συνήθως σκοτεινό και μισαλλόδοξο Μεσαίωνα, ένα χρυσόβουλο του 1319, στα χρόνια του Ανδρόνικου Β΄ του Παλαιολόγου, προστάτευε τους Εβραίους των Ιωαννίνων ορίζοντας: «ίνα δε ευρίσκωνται και οι εν τη τοιαύτη πόλει Ιουδαίοι εις ελευθερίαν και ανενοχλησίαν κατά τους λοιπούς εποίκους αυτής». Σήμερα, σε εποχή υποτίθεται περισσότερο φωτεινή και ανεξίτηρησκη δυσκολευόμαστε να εξασφαλίσουμε τη γαλήνη των νεκρών τους και το σεβασμό των μνημείων τους.

ΤΩΡΑ, ΑΝ ΥΠΟΘΕΣΟΥΜΕ ότι ό,τι συνέβηκε στα Ιωάννινα έγινε με πρόφαση διεστραμμένες και ξεστρατισμένες θρησκευτικές αντιλήψεις, καλό και σκόπιμο είναι ίσως να γίνει αναφορά σε μια πραγματικά σημαντική στιγμή της Ορθοδοξίας. Στα 1567/1568, οι Εβραίοι της ενετοκρατούμενης Κρήτης προσέφυγαν στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μητροφάνη τον Γ΄, ζητώντας του να επέμβει για να τους προστατεύσει από την εχθρότητα κάποιων Ορθοδόξων του νησιού. Η αντίδραση του Πατριάρχη υπήρξε άμεση και σαφής. Σε εγκύκλιό του, αναφερόμενος σε όσους αδικούσαν τους Εβραίους, δεν δίστασε να γράψει: «...οι τοιοῦτοι υπάρχωσιν αφωρισμένοι υπό Θεού Παντοκράτορος και κατηραμένοι και ασυγχώρητοι και μετά θάνατον άλυτοι» και συνέχιζε «η γαρ αδικία και συκοφαντία καθ' οῦ ανπραχθείη

και τελεσθείη αδικία εστί, και ουκ έστι ποτέ τον αδικούντα είναι ανεύθυνον εκ του προφασίζεσθαι ότι ετερόδοξον ηδίκησε και ουκ ευσεβή, επει και ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός εν Ευαγγελίοις μηδένα φησί διασείσητε μηδέ συκοφαντήσητε, μη διαχωρίζων πάντως μηδέ χώραν διδούς τοις ευσεβέσιν αδικείν τους αλλοτριόφρονας».

ΥΠΙΕΝΘΥΜΙΖΕΤΑΙ ΑΚΟΜΗ πως οι Εβραίοι των Ιωαννίνων είναι κυρίως Εβραίοι Ρωμανιώτες. Οι πρόγονοί τους εγκαταστάθηκαν στον ελληνικό χώρο εδώ και πάρα πολλούς αιώνες και γλώσσα τους έγιναν τα ελληνικά. Γι' αυτούς, όπως και για τους άλλους ομοθρήσκους τους στην Ελλάδα, ισχύει απόλυτα αυτό που σε τραγικές στιγμές έγραψε ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, ότι ανάμεσα σ' αυτούς και τους άλλους Έλληνες σφυρηλατήθηκαν ακατάλυτοι δεσμοί «εν ημέραις δόξης και εις περιόδους εθνικών ατυχημάτων».

ΕΙΝΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟ, ότι όπως προκύπτει από το αρχείο του Αθανασίου Τσεκούρα, σημαντικής μορφής του Ηπειρωτικού Ελληνισμού με αξιόλογη πατριωτική δράση, αρχείο που δημοσίευσε ο λόγιος κ. Απόστολος Παπαθεοδώρου, «...η αρκετά μεγάλη Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων έβλεπε με συμπάθεια τον Αυτονομιακό Βορειοηπειρωτικό Αγώνα, που αναγκάσθηκαν να διεξαγάγουν οι Βορειοηπειρώτες και συνέβαλλε κατά κάποιον τρόπο θετικά σ' αυτόν»... Και αυτά τα 1914, ένα μόλις χρόνο μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων. Στα έγγραφα του αρχείου εμφανίζεται ξανά και ξανά

Συνέχεια στη σελ. 21

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Τρίκαλα, 1918. Από τη θεατρική παράσταση «Εσθήρ», του Ρακίνα, που ανέβασαν νέοι της Ισραηλιτικής Κοινότητας.

Η Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων μέσα από τον Τύπο της εποχής (1881-1960)

Της ΜΑΡΟΥΛΑΣ ΚΛΙΑΦΑ

Το πότε ακριβώς εγκαταστάθηκαν οι Εβραίοι στα Τρίκαλα δεν το γνωρίζουμε. Πιθανολογείται ότι ήρθαν γύρω στα 1490. Πάντως, σύμφωνα με οθωμανικά αρχεία, το 1506 η εβραϊκή κοινότητα Τρικάλων αριθμούσε 19 οικογένειες, δηλαδή, περίπου 90 άτομα, ενώ ο συνολικός πληθυσμός της πόλης, που τον αποτελούσαν Έλληνες, Οθωμανοί και λίγοι Αλβανοί, ανερχόταν σε 3100 άτομα.

Οι πρώτοι αυτοί Εβραίοι ήταν Ρωμανιώτες. Την περίοδο όμως του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς (1521- 1566) εγκαταστάθηκαν σταδιακά στα Τρίκαλα Σεφαραδίμ και Ασκεναζίμ. Έτσι ο αριθμός των Εβραίων που ζούσαν στα Τρίκαλα πολλαπλασιάστηκε, φτάνοντας στις 181 οικογένειες, δηλαδή, περίπου στα 1.050 άτομα. Την ίδια περίπου περίοδο οι μουσουλμανικές οικογένειες ανέρχονταν σε 301 και οι χριστιανικές σε 343, δηλαδή, οι Εβραίοι ήταν περίπου το 20% του πληθυσμού.

Ο μαχαλάς στον οποίο είχαν εγκατασταθεί οι Εβραίοι και στον οποίο ήταν και οι τρεις Συναγωγές, βρισκόταν στο κέντρο της πόλης, σε άμεση γειτνίαση με την αγορά και περικλειόταν από τους σημερινούς δρόμους Αθανασίου Διάκου, Κονδύλη, Σωκράτους και Καρρά.

Τα μέλη της εβραϊκής κοινότητας ασχολούνταν με αστικά επαγγέλματα όπως το εμπόριο βιοτεχνικών και αγροτικών προϊόντων, την επεξεργασία δερμάτων, την υφαντουργία, τη νηματουργία αλλά και το μικρεμπόριο κρασιού.

Η μη ενασχόλησή τους με τη γεωργία τους εξασφάλισε μεν απαλλαγή από το φόρο της σπέντζας, ήταν όμως υποχρεωμένοι, επειδή για λόγους εμπορικούς

Ο δήμαρχος Ιωάννης Μάτης και οι δημοτικοί σύμβουλοι Μίμης Καμπελής και Τάκης Χατζηστεργίου μαζί με άλλους τρικαλινούς κατά τη δεντροφύτευση στο εβραϊκό νεκροταφείο (φωτ. δεκαετίας του 1960).

ταξίδευαν ανά την επικράτεια, πριν φύγουν, να καταβάλουν μια εγγύηση για τον κεφαλικό φόρο. Πάντως, σε σύγκριση με τους Χριστιανούς, οι Εβραίοι των Τρικάλων ήταν προνομιούχοι αφού οι γιοι τους δεν στρατολογούνταν για το σώμα των γενιτσάρων.

Το προνόμιο αυτό ίσως δημιουργούσε κάποιες ζήλιες και προστριβές, όμως δεν διαθέτουμε συγκεκριμένα στοιχεία για τις σχέσεις Χριστιανών και Εβραίων, κατά την περίοδο αυτή.

Από τον Κώδικα Τρίκκης πληροφορούμαστε ότι το 1714 η συντεχνία των Χριστιανών

μεταξάδων κήρυξε οικονομικό πόλεμο στους συντοπίτες Εβραίους, απαγορεύοντας στους Χριστιανούς να ψωνίζουν μπισιμί από εβραϊκά μαγαζιά. Ο οικονομικός αυτός αποκλεισμός κράτησε δεκαοκτώ χρόνια, ώσπου το 1732, οι Χριστιανοί μεταξάδες κατάλαβαν το λάθος τους και ξανάρχισαν να συνεργάζονται με τους Εβραίους εμπόρους.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1749, μια τυχαία πυρκαγιά που ξεκίνησε από ένα φούρνο, θα προκαλέσει μεγάλη καταστροφή στην εβραϊκή συνοικία.

Τα λίγα αυτά στοιχεία, σταχυολογημένα από τον Κώδικα Τρίκκης και την εργασία της Κατερίνας Μπίχτα με θέμα «Η εβραϊκή Κοινότητα Τρικάλων τον 16^ο αιώνα και οι ασχολίες των μελών της», είναι ένα είδος προλόγου για την εργασία που ακολουθεί και η οποία βασίζεται αποκλειστικά σε πληροφορίες και σχόλια που αντλήθηκαν από τον Τύπο της εποχής.

Ως γνωστόν τα Τρίκαλα ενσωματώθηκαν στο ελληνικό κράτος το 1881. Στις 24 Αυγούστου, τελέστηκε δοξολογία στο ναό της Αγίας Επισκέψεως και εκφωνήθηκαν διάφοροι λόγοι, μεταξύ των οποίων και του ραββίνου Λευή, ο οποίος απάγγειλε στα εβραϊκά ευχές και ευχαριστίες στον Σαβαώθ για την απελευθέρωση της Θεσσαλίας.

Δοξολογία τελέσθηκε και στην εβραϊκή Συναγωγή, όπου μπροστά στον στρατηγό Σούτσο και το επιτελείο του, ο αρχираββίνος Σίδης εκφώνησε

Η οικία του τραπεζίτη Ηλία Κοέν (φωτ. Τάκη Τρίκα).

λόγο στα ελληνικά. («Εφημερίς» 31-8-1881).

Ένα μήνα αργότερα φτάνουν στα Τρίκαλα ο βασιλιάς Γεώργιος και ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, οι οποίοι δεν παραλείπουν να επισκεφτούν την Συναγωγή και να παρασημοφορήσουν τον Ιάκωβο

Σίδη, τιμώντας έτσι στο πρόσωπό του τους τρικαλινούς Ισραηλίτες, στους οποίους όμως, κατά τις βουλευτικές εκλογές του Δεκεμβρίου, ο διευθύνοντας την εκλογή Βάλβης δεν θα επιτρέψει να ψηφίσουν («Αιών» 28-12-1881).

Ένα από τα πολλά προβλήματα, μετά την ενσωμάτωση της πόλης στο ελληνικό βασίλειο, ήταν η δυσκολία προσαρμογής των κατοίκων στο νέο καθεστώς και κυρίως η έλλειψη υπακοής και σεβασμού στους ελληνικούς νόμους. Το γεγονός πως το ελληνικό κράτος ανέθεσε στον Ισραηλίτη Ιάκωβο Σίδη καθήκοντα αστυνόμου φανερώνει την εμπιστοσύνη των ελληνικών Αρχών στο πρόσωπό του. Ωστόσο δεν έλλειπαν οι μικρότητες. Σύμφωνα με την εφημερίδα «Καρδίτσα», ύστερα από αίτηση τρικαλινών, τα συμφέροντα των οποίων εκαταστρέφοντο, ο Σίδης παύθηκε από τα καθήκοντα του αστυνόμου αλλά, ύστερα από παρέμβαση βουλευτών του νομού, επαναδιορίστηκε στη θέση του υπαστυνόμου.

Ο θάνατος του πρώην πρωθυπουργού Κουμουνδούρου, τον Μάρτιο του 1883, δεν άφησε ασυγκίνητη την Ισραηλιτική Κοινότητα. Ο εκπρόσωπός της Ιάκωβος Σίδης, καταθέτοντας στη σωρό του Κουμουνδούρου στεφάνι είπε τα εξής: *Η Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων διερμηνεύσασα δ'έμοι την βαθείαν αυτού θλίψιν καταθέτει επί του νεκρού σου, του μεγάλου πολίτου της Ελλάδος και ελευθερωτού της Θεσσαλίας, τον στέφανον τούτον εις ένδειξιν της απείρου ευγνωμοσύνης της* («Φάρος του Ολύμπου» 12-3-1883).

Τον Σεπτέμβριο του 1884 ο Ιάκωβος Σίδης, με την ευκαιρία του εορτασμού του νέου έτους, εκφώνησε λόγο στη Συναγωγή, προτρέποντας τους ομοθρήσκους του να μην προσεύχονται μεγαλόφωνα. *Επιτρέψατέ μοι αδελφοί, είπε, να σας παρατηρήσω εάν αι δεήσεις και προσευχαί μας γίνωσι με ησυχίαν, πιστεύετε ότι ο Θεός δεν θέλει ακούσει ή νομίζετε ότι διά των κραυγών αφίνονται αι αμαρτίαι; [...] Ναι, είπεν ο Μωυσής μετά αλλαλαγμών συγκάλεσις αγία. Αλλά ποίος είναι ο αλλαλαγμός; πρέπει να εννοήσωμεν όχι βεβαίως άλλως ή μη διά ψαλμωδίας.*

Επίσης, τους σύστησε να μην αποχωρήσουν από τα Τρίκαλα, τονίζοντας: *ο ύψιστος Θεός ενεπιστεύθη ημάς εις Κυβέρνησιν ελευθέραν και προοδευτικήν [...] Θα γίνομεν προδόται της τύχης μας εάν αφήσωμεν την ζωφόρον αύραν της ελευθερίας.[...] Όστις βούλεται να αφήση την μέχρι τούδε πατρίδα του είναι άνθρωπος του σκότους. Συνταυτήσατε αδελφοί*

τα συμφέροντά σας με τον ελληνισμόν και θέλετε δι-άγει βίον ασφαλή και ευδαίμονα («Φάρος του Ολύμπου» 19-10-1883).

Σήμερα είναι δύσκολο να ερμηνεύσουμε την προτροπή του Σίδη προς τους ομοθρήσκους του να μην εγκαταλείψουν την πατρίδα τους. Να ήθελαν άραγε κάποιες από τις 120 οικογένειες, που αριθμούσε το 1884 η Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων, να μεταναστεύσουν; Πιθανόν.

Τον Μάρτιο του 1884, οι τρικαλινοί Ισραηλίτες ιδρύουν σύλλογο με στόχο τη βοήθεια των απόρων ομοθρήσκων τους και την εκπαίδευση των νέων. Πρόεδρος του συλλόγου είναι ο Ιάκωβος Σίδης και μέλη οι Ισαάκ Λευή, Ραφαήλ Μωσέ και Ιουδά Ατούν («Φάρος του Ολύμπου» 14-3-1884).

Δυο μήνες αργότερα η εφημερίδα «Οι Εργάται» θα συγχαρεί τον Σίδη *διά τας αόκνους και αποτελεσματικές αυτού προσπαθείας προς επίρρωσιν ιδίως παρά τοις ομοθρήσκοις αυτού των αισθημάτων του*

Τρίκαλα 1918: Η Ισραηλιτική Κοινότητα γιορτάζει τη διακήρυξη Μπάλφορ (1917) για την υποστήριξη της Βρετανίας στην «εγκαθίδρυση στην Παλαιστίνη εθνικής κοιτίδας του εβραϊκού λαού». (Αρχείο Βαρούχ Βαρούχ).

πολίτου και την κοινωνική διάπλαση κατά τας απαιτήσεις του πολιτισμού και της προόδου των νέων Ισραηλιτών (10-6-1884).

Τον Απρίλιο του 1884 ο βασιλιάς Γεώργιος επισκέπτεται εκ νέου τα Τρίκαλα, όπου τυγχάνει μεγάλης υποδοχής από το λαό. Ο Σίδης επικεφαλής των λαμπαδηφορούντων ομοθρήσκων του προσφωνεί τον Γεώργιο με τα παρακάτω λόγια: *Μεγαλειότατε, η ενταύθα ισραηλιτική κοινότητα [...] υποδέχεται σήμερα την Υ.Μ. με εγκάρδιον χαράν και ενδόμυχον αγαλίασιν. Υψώνει χείρας ικετίδας προς τον ύψιστον υπέρ της ημετέρας μακροβίου ευημερίας και ευδαιμονίας.* Στη συνέχεια χορωδία μαθητών τραγουδούν άσματα στα ισπανικά («Φάρος του Ολύμπου» 14-5-1884).

Με το πέρασμα του χρόνου η πόλη αλλάζει όψη. Οι περισσότεροι Οθωμανοί έχουν ήδη αναχωρήσει και το εμπόριο έχει ολοκληρωτικά περάσει στα χέρια των Ελλήνων, Χριστιανών και Ισραηλιτών.

Την ίδια εποχή, ο μεγαλοκτηματίας Ηλίας Κοέν ιδρύει τραπεζιτικό κατάστημα, το οποίο αργότερα θα εξελιχθεί σε ιδιωτική τράπεζα. Επίσης τον Ιούνιο του 1884, ο Εβραίος τυπογράφος Ισαάκ Μωυσέως εκδίδει την εβδομαδιαία πολιτικοσατιρική εφημερίδα «Ψαλίδω», η οποία βρίσκει μεγάλη απήχηση στο τρικαλινό κοινό και συνεχίζει να εκδίδεται ως το 1887, οπότε αναγκάζεται να διακόψει διότι, ο Μωυσέως, κατηγορούμενος για εξύβριση του διευθυντή του τηλεγραφείου Αθανασιάδου, καταδικάστηκε σε τέσσερις μήνες φυλάκιση και πρόστιμο 500 δρχ. Το 1890 βρίσκουμε τον εκδότη της «Ψαλίδως» Ισαάκ Μωυσέως να εργάζεται ως κλητήρας στο Πρωτοδοκείο Τρικάλων («Τρίκκη» 1-9-1890).

Στις αρχές Σεπτεμβρίου 1885 οι Ισραηλίτες γιόρτασαν την πρώτη μέρα του έτους.

Στη Συναγωγή, που ήταν κατάμεστη από πλήθος κόσμου παντός θρησκευματος, ο Ιάκωβος Σίδης εξήρε την ανεξιθρησκείαν του ελληνικού κράτους και συνέστησε να παραιτησώσι τας προλήψεις του παρελθόντος και να ακολουθώσιν τας προόδους των νεωτέρων χρόνων, εκπαιδεύοντες τα τέκνα αυτών («Οι Εργάται» 6-9-1885).

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα λειτουργούσαν στα Τρίκαλα τρεις Συναγωγές.

Τη νύχτα της 30^{ης} Δεκεμβρίου 1890 διαπράχτηκε κλοπή στη μεγάλη εβραϊκή Συναγωγή, από όπου εκλάπησαν όχι μόνο αργυρά σκεύη και ιερά βιβλία

αλλά και το κιβώτιο όπου η κοινότητα φύλαγε τα χρήματά της, ανερχόμενα σε τρεις χιλιάδες δρχ.

Μια εβδομάδα αργότερα θα γίνει απόπειρα κλοπής και στη μικρή Συναγωγή. Οι κλέφτες έγιναν αμέσως αντιληπτοί από τους περιοίκους, αλλά τελικά κατάφεραν να διαφύγουν. Άφησαν όμως πίσω τους κάποια ίχνη. Σύμφωνα με τις διαδόσεις της εποχής τας *νυχτοκλοπας ταύτας ενεργούσιν αστυνομικά όργανα.* Την υπόνοια αυτή ενίσχυε η ανεύρεση ενός ζεύγους τσαρουχιών που ανήκαν σε αστυνομικό κλητήρα («Ακρόπολις» 14-1-1891).

Πώς όμως ήταν η συμβίωση Χριστιανών και Ισραηλιτών; Ποιες ήταν οι μεταξύ τους σχέσεις; Η διατυπωμένη από την εφημερίδα «Καρδίτσα» άποψη ότι ο διορισμός του Σίδη στην αστυνομία επετεύχθη *κατόπιν μυρίων τεχνασμάτων, εμφύτων τοις Ιουδαίοις,* τι άλλο παρά προκατάληψη φανερώνει; Αποκαλυπτική είναι και η ανταπόκριση του Χρίστου Χριστοβασίλη στην εφημερίδα «Ακρόπολις», από την οποία πληροφορούμαστε ότι η κηδεία της Ισραηλίτισσας Εσθήρ Σαμουήλ έγινε στις δέκα η ώρα τη νύχτα *ίνα αποφύγωσι τυχόν σκώμματα των ετερωφύλων, διότι πολλοί φανατικοί προβαίνουσι και εις τοιαύτας περιστάσεις μέχρι του σημείου τούτου* (29-1-1894).

Για την περίοδο της νέας τουρκικής κατοχής κατά τον ατυχή πόλεμο του 1897 δεν διαθέτουμε στοιχεία. Ωστόσο, μετά την αποχώρηση των Τούρκων, τον Μάιο του 1898, οι Ισραηλίτες, μολονότι έκλεισαν πρώτοι τα καταστήματά τους για να συμμετάσχουν στον εορτασμό της απελευθέρωσης, κατηγορήθηκαν *ότι παρέσχον εις τους Τούρκους παντοίας εκδουλεύσεις προδίδοντας τους Χριστιανούς ή αγοράζοντας έπιπλα χριστιανικών οικιών.* Αποτέλεσμα του αντισημιτικού κλίματος που δημιουργήθηκε ήταν πολλοί τρικαλινοί Εβραίοι να εγκαταλείψουν την πόλη και να εγκατασταθούν στη Θεσσαλονίκη («Ακρόπολις» 16-5 και 3-6-1898).

Κατά τα επόμενα χρόνια, αν και η συμπεριφορά των τρικαλινών Εβραίων δεν έδινε λαβή για αντιπάθειες, η αμάθεια και οι προκαταλήψεις, κυρίως των απαίδευτων Χριστιανών, γίνονταν αφορμή για τερατώδεις διαδόσεις ότι δήθεν οι Εβραίοι απαγάγουν παιδιά για να πιουν το αίμα και άλλα τέτοια φαιδρά.

Το 1899 ο τρικαλινός δικηγόρος Ι. Σ. παίρνοντας μέρος στη συζήτηση με θέμα την αναθεώρηση της δίκτης του Χριστού, για την οποία γινόταν τότε λόγος,

καταθέτει στην εφημερίδα «Ακρόπολις» μια ιστορία που του είχε αφηγηθεί ο ραββίνος των Ιωαννίνων. *Φτωχός εβραίος πηγαίνει ποδαρόδρομο από τα Γιάννενα στην Άρτα. Επειδή φοβόταν τους ληστές, μόλις συνάντησε στο δρόμο έναν τούρκο μπέη με την κουστωδιά του, τον παρακάλεσε να τον πάρει μαζί του. Τον πήρε. Εκείνοι όμως ήταν έφιπποι και ο εβραίος πεζός. Για να τους προλάβει έτρεχε και κουράστηκε τόσο που σε μια στιγμή είπε: «Θεέ μου, στείλε μου ένα άλογο». Ο Θεός τον λυπήθηκε και, ω του θαύματος, η φοράδα του μπέη γέννησε. Επειδή όμως το νεογέννητο πουλάρι δεν μπορούσε να περπατήσει το φόρτωσαν στην πλάτη του Εβραίου. «Αχ Θεέ μου, εγώ ζήτησα άλογο να το καβαλικέψω κι όχι να με καβαλικέψει» είπε ο εβραίος. Και ο τρικαλινός ισραηλίτης προσθέτει: *Φοβάμαι πως οι ομόφυλοί μου θα πάθουν το ίδιο (7-8-1899).**

Το καλοκαίρι του 1902 οι τρικαλινί Ισραηλίτες ιδρύουν την αδελφότητα «Ισδρά Μπεςαρόθ», η οποία, μέσα σε ένα δεκάμηνο, από τις δεκάλεπτες και εικοσάλεπτες συνδρομές των μελών της θα συγκεντρώσει πάνω από 1.000 δρχ. Σκοπός της αδελφότητας ήταν η συνδρομή των άπορων Εβραίων. Έτσι το χειμώνα του 1907, όταν το θερμόμετρο στα Τρίκαλα θα δείξει πολλούς βαθμούς κάτω από το μηδέν και ο Δήμος Τρικκαίων, ανοργάνωτος, θα δηλώσει αδυναμία να συνδράμει τους άπορους, η αδελφότητα «Ισδρά Μπεςαρόθ» θα μοιράσει σε εβδομήντα άπορες οικογένειες κάρβουνα και ψωμί («Αναγέννησις» 13-1-1907).

Το 1905, με πρωτοβουλία των τρικαλινών εμπόρων καθιερώνεται τοπικά η κυριακάτικη αργία. Αρχικά οι Ισραηλίτες έμποροι δυσανασχήτησαν για την απόφαση αυτή, αλλά τελικά, υπό την απειλή βανδαλισμών εκ μέρους των Χριστιανών εμποροϋπαλλήλων, αναγκάστηκαν να συγκατανεύσουν («Θεσσαλία» 12-6-1905).

Με την είσοδο του 20^{ου} αιώνα οι Ισραηλίτες θα συμβάλουν πολύ στην ανάπτυξη του τοπικού εμπορίου, ιδρύοντας τραπεζικά καταστήματα και τοκιστικά γραφεία.

Από τα πιο έγκριτα μέλη της ισραηλιτικής κοινότητας ήταν ο τραπεζίτης Σολομών Μεγήρ. Οι τρικαλινί εκτιμούσαν τόσο πολύ τον Μεγήρ ώστε το 1907, κατά τις αρχαιρεσίες για την ανάδειξη διοικητικού συμβουλίου του νοσοκομείου, τον εξέλεξαν πρώτο σύμβουλο, με 31 ψήφους διαφορά από τον δεύτερο («Αναγέννησις» 8-12-1907).

Ο τοπικός Τύπος επαινεί πολύ συχνά τα φιλανθρωπικά αισθήματα του Μεγήρ, ο οποίος έχει ανακηρυχθεί και ευεργέτης του Γυμναστικού Συλλό-

Γιορτή στη Συναγωγή με τη συμμετοχή φίλων Χριστιανών (φωτ. δεκαετίας του 1950).

γου Τρικαλών, ενώ, χάρη στη δική του γενναιοδωρία -χάρισε μέρος ενός οικοπέδου και προσέφερε ένα χρηματικό ποσό- θα ανεγερθεί το 1908 στο συνοικισμό Κόκκινος Πύργος, ο ναός του Αγίου Γεωργίου. Τέλος να σημειωθεί πως το Μεγήρειο κληροδότημα για πολλά χρόνια προικοδοτούσε, με ένα σημαντικό χρηματικό ποσό, έξι φτωχές Χριστιανές και έξι Ισραηλίτισσες.

Δυο άλλοι γνωστοί χρηματιστές ήταν ο πρώην διευθυντής των ισραηλιτικών σχολείων των Ιωαννίνων Μωυσής Σ. Λευής και ο αργυραμοιβός Αβραάμ Λευής, οι οποίοι, με το υπ' αριθ. 32782 συμβόλαιο του συμβολαιογράφου Γ. Χατζηγώγου, ίδρυσαν, το φθινόπωρο του 1903, χρηματιστηριακό γραφείο.

Η εταιρεία διαλύθηκε τον Απρίλιο του 1908 και το γραφείο κράτησε ο Μωυσής Λευής («Αναγέννησις» 19-4-1908).

Ένας άλλος επιφανής Ισραηλίτης ήταν ο τραπεζίτης Ηλίας Κοέν, στην οικία του οποίου θα φιλοξενηθεί το 1908 ο διάδοχος Κωνσταντίνος. *Ο διάδοχος μετά του βασιλόπαιδος Νικολάου κατέλυσαν εις το πολιτελέστατον μέγαρον του κ. Κοέν, όπερ επί τούτω διεκοσμίσθη θαυμασίως μετ' ανατολιτικής αυτόχρημα χλιδής*, μας πληροφορεί η αθηναϊκή εφημερίδα «Αλήθεια» (31-8-1908).

Στην οικία του Ηλία Κοέν θα φιλοξενηθεί το 1912 και ο βασιλιάς Γεώργιος, ο οποίος θα έρθει στα Τρίκαλα με την ευκαιρία των σκοπευτικών αγώνων τα «Ελευθέρια».

Το 1924 η Τράπεζα Θεσσαλίας θα αγοράσει το μέγαρο Κοέν, το οποίο θα πουλήσει, το 1929, στο βιομήχανο Απόστολο Τεγόπουλο. Πολλά χρόνια αργότερα, όταν μετά τα Δεκεμβριανά η ηγεσία του ΕΛΑΣ θα έρθει στα Τρίκαλα, στο μέγαρο Κοέν θα εγκαταστήσει το αρχηγείο της.

Το θέμα της εκπαίδευσης των νεαρών Ισραηλιτών απασχολούσε το ελληνικό κράτος από την εποχή του Κουμουνδούρου. Πολλοί τρικαλινοί Ισραηλίτες ενώ μιλούσαν άπταιστα τα ελληνικά, δεν γνώριζαν γραφή και ανάγνωση με αποτέλεσμα να υπογράφουν στα εβραϊκά. Το 1909, το νέο νομοσχέδιο προέβλεπε ότι το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως θα χορηγεί, από τον προϋπολογισμό του κράτους, σε πέντε ισραηλιτικές κοινότητες, μεταξύ των οποίων και των Τρικάλων, ανά 100 δρχ. μηνιαίως για την εκπαίδευση των Ισραηλιτοπαίδων («Σκριπ» 23-10-1909).

Ένα χρόνο αργότερα η Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων θα αγοράσει στην τιμή των 3.000 δρχ. ένα οικόπεδο, στη συμβολή των σημερινών οδών Σωκράτους και Περραβού. Εκεί, με χρήματα των μελών της και την εκ 2.000 δρχ. συνδρομή του Δήμου Τρικκαίων, θα αναγοίρει, υπό την επίβλεψη του τραπεζίτη Ιουδά Σιδόπουλου, ισραηλιτικό σχολείο, το οποίο κόστισε 10.000 δρχ.

Στα εγκαίνια του σχολείου που θα γίνουν στις 16 Οκτωβρίου 1911, παρουσία και των τοπικών Αρχών, μίλησε ο ραββίνος Ιωσήφ Γιακουέλ κάνοντας την ευχή όπως *εκ του σχολείου αυτού εξέλθωσιν νέοι πεπαιδευμένοι και έλληνες πατριώται, καθ' όσον οι*

ισραηλίται της ενταύθα κοινότητος και οι απανταχού της Ελλάδος είναι αληθείς Έλληνες («Αναγέννησις» 17-10-1911). Δάσκαλος στο εβραϊκό σχολείο, στο οποίο οι μαθητές διδάσκονταν την ελληνική και εβραϊκή γλώσσα, ήταν αρχικά ο Μωυσής Δαυίδ, στη δεκαετία του 1930 ο Λέων Πεσάρ και μεταπολεμικά το ζεύγος Μπιόρ.

Τρεις μήνες αργότερα, την Κυριακή 15 Ιανουαρίου 1912, το προεδρείο της Ισραηλιτικής Κοινότητας συγκάλεσε τα μέλη της κοινότητας και λογοδότησε για τα πεπραγμένα των δύο παρελθόντων ετών. Την επομένη, ο Ισραηλίτης Ηλίας Ρούσος, με επιστολή του στην εφημερίδα «Αναγέννησις» θα κατηγορήσει το προεδρείο και ιδιαίτερα τον Γιακουέλ ότι παρέλειψε να ειδοποιήσει όλα τα μέλη της κοινότητας και ως εκ τούτου η λογοδοσία έγινε χωρίς να υπάρχει απαρτία, γι' αυτό θα πρέπει να θεωρηθεί άκυρη, δεδομένου μάλιστα ότι το Κοινοτικό Συμβούλιο διαχειρίστηκε ένα χρηματικό ποσό 20.000 δρχ. (18-1-1912).

Την Κυριακή 18 Ιανουαρίου 1912 είδε το φως της δημοσιότητας μια περίεργη ανακοίνωση της αστυνομίας, την οποία υπογράφει ο διευθυντής Χρίστος Ζάχος. Την παραθέτουμε αυτούσια χωρίς να μπορούμε και να την ερμηνεύσουμε.

Η αστυνομική Διεύθυνσις Τρικάλων διακηρύσσει ότι κατά τον εορτασμόν της θρησκευτικής τελετής της Εσθήρ υπό των Ισραηλιτών, η αστυνομία προνοούσα περί της τηρήσεως της τάξεως και ασφαλείας των κατοίκων, απαγορεύει αυστηρώς την προσέλευσιν παντός επί σκοπώ επαιτείας, ως επίσης απαγορεύει εφ' όλης της περιοχής της εβραϊκής συνοικίας την προσέλευσιν μουσικών οργάνων οιωδήποτε.

Οι ισραηλίται κάτοικοι της πόλεως των Τρικάλων κατά την ημέραν εκείνη δεν δύνανται να μεταβαίνουν εις χριστιανικάς οικίας προς παροχήν δώρων θρησκευτικού εθίμου. Πας παραβάτης θα συλλαμβάνεται ως εχθρός της τάξεως.

Με την κήρυξη των Βαλκανικών πολέμων πολλοί νεαροί Ισραηλίτες θα στρατευθούν και θα πολεμήσουν για την απελευθέρωση της Ηπείρου και της Μακεδονίας. Εκφράζοντας, μαζί με όλους τους άλλους Έλληνες τη χαρά του για την είσοδο του ελληνικού στρατού στη Θεσσαλονίκη, ο ραββίνος Ιωσήφ Γιακουέλ θα απο-

στείλει στον Βενιζέλο το παρακάτω τηλεγράφημα: *Μετ' ακρατήτων παλμών χαράς χαιρετίζουσα Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων χαρμόσυνον γεγονός καταλήψεως Θεσσαλονίκης, υποβάλλει μετά βαθυτάτου σεβασμού υμετέρα εξοχότητα δι'εμού ολοθέρμους συγχαρητηρίους ευχάς, ευχόμενη ηγεσία υμών εορτάση όσον ούπω εκπλήρωσιν μεγάλης ιδέας ελληνισμού.*

Κατά τα επόμενα χρόνια, λόγω της ανώμαλης πολιτικής κατάστασης, η έκδοση του τοπικού Τύπου δεν θα είναι κανονική. Ως εκ τούτου υπάρχει ένα κενό από το 1912-1917 σχετικά με τη δραστηριότητα της Ισραηλιτικής Κοινότητας.

Η μόνη είδηση που αναγράφεται στον τοπικό Τύπο, κατά την περίοδο αυτή, είναι η λειτουργία, το καλοκαίρι του 1914, δημόσιων λουτρών, με ρέκτη τον εκπρόσωπο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Ιωσήφ Γιακουέλ.

Το 1917 ο αποκλεισμός των ελληνικών λιμανιών από τους συμμάχους έχει προκαλέσει στα Τρίκαλα σοβαρά επισιτιστικά προβλήματα. Η κατήφεια στην πόλη είναι γενική. Ωστόσο τον Φεβρουάριο του 1917, νέοι και νέες της Ισραηλιτικής Κοινότητας αποφασίζουν να ανεβάσουν μια θεατρική παράσταση, επιλέγοντας το έργο του Ρακίνα Εσθήρ, το οποίο έχει μεταφράσει η τρικαλινή Ωραιοζήλη Σιδοπούλου.

Το έργο ανεβαίνει στο καφενείο «Βασιλικόν», υπό την προστασία του Νομάρχη, με πρωταγωνίστρια την Ωραιοζήλη Σιδοπούλου, της οποίας η *έκπαγλος ωραιότης του προσώπου της αμιλλωμένη προς την καλλονήν της ψυχής της και την γλυκύτητα της φωνής της [...] ανέδειξαν αυτήν αντάξιαν της βασιλίσσης Εσθήρ*. Τους υπόλοιπους ρόλους μοιράστηκαν οι Ι. Γιακουέλ, Χ.Σαλής, Ασέρ Μωυσής, Ρ. Φελούς, Νίνα Γιακουέλ, Μ. Ιωσήφ, Ελένη Σίδη, Ραχήλ και Άννα Μεγήρ και Σοφία Γ. Γιακουέλ.

Είναι η πρώτη φορά που ενεφανίσθησαν από σκηνής νεανίδες της κοινωνίας μας, σημειώνει ο τοπικός τύπος, προσθέτοντας ότι τα έσοδα της παράστασης δόθηκαν υπέρ των απόρων της πόλης («Αναγέννησις» 24-2-1917). Η ίδια παράσταση με τους ίδιους συντελεστές θα επαναληφθεί τον Σεπτέμβριο του 1917. Αυτή τη φορά τα έσοδα θα είναι υπέρ των θυμάτων της πυρκαγιάς στη Θεσσαλονίκη («Θάρ-

ρος» 16-9-1917).

Τον Οκτώβριο του 1917 εκδίδεται από τους Σιωνιστικούς Συλλόγους, που έχουν ιδρύσει Τρικαλινοί και Λαρισαίοι Ισραηλίτες, περιοδικό με τον τίτλο «Ισραήλ». *Το περιοδικόν θα είναι το μόνον εν τη ελληνική ισραηλιτικόν όργανον και θα ασχολείται με εθνικά θέματα. Το πρώτον τεύχος θα περιέχει συνέντευξιν του Γενικού Διοικητού της Μακεδονίας επί του εβραϊκού ζητήματος*, μας πληροφορεί η εφημερίδα «Θάρρος» (28-10-1917).

Παρά την επιστράτευση και τον πόλεμο που εξακολουθεί να μαίνεται, η ζωή στα Τρίκαλα, κατά το 1918, κυλάει ομαλά.

Τον Μάιο του 1918 ο Σιωνιστικός όμιλος «Ερές Σιών» θα ανεβάσει στο «Πανελλήνιον» θεατρική παράσταση με το έργο Ατάλεια του Ρακίνα και πρωταγωνιστές τους Γιομτώβ Γιακουέλ, Ασέρ Μωυσή και Νίνα Γιακουέλ. Τα έσοδα διατέθηκαν υπέρ των θυμάτων του πολέμου της Παλαιστίνης («Θάρρος» 6-5-1918).

Δυο μήνες αργότερα, ο τελειόφοιτος της Εμπορικής Σχολής του Βόλου Ιακώβ Σ. Ιωσήφ θα δώσει στο «Πανελλήνιον» διάλεξη με θέμα «Πώς προάγεται το εμπόριον», κατά την οποία, μεταξύ άλλων, θα τονίσει ότι στην προαγωγή του εμπορίου μεγάλο ρόλο παίζει και η διαφήμιση («Θάρρος» 16-7-1918).

Το φθινόπωρο του 1918 τρικαλινές Ισραηλίτισσες, μεταξύ των οποίων οι κυρίες Λευή, Μεγήρ και Σηματώβ, θα συγκεντρωθούν στη Συναγωγή και θα ιδρύσουν σύλλογο με σκοπό να βοηθήσουν οικονομικά τις οικογένειες των επιστράτων.

Στις 21 Οκτωβρίου 1918, ο τοπικός Σιωνιστικός Σύλλογος και η Ισραηλιτική Κοινότητα οργάνωσαν γιορτή, επ' ευκαιρία της επετείου της δηλώσεως της Μεγάλης Βρετανίας περί αποκαταστάσεως του Ισραηλιτικού έθνους στην Παλαιστίνη. Η δοξολογία εψάλη ελληνικά και εβραϊκά και ο μαθητής της Δ' Γυμνασίου Ασέρ Μωυσής μίλησε για τους πόθους του εβραϊκού λαού. Στη συνέχεια εγκρίθηκε ψήφισμα προς τις δυνάμεις της Αντάντ και την ελληνική Κυβέρνηση, με αίτημα την αποκατάσταση των εβραίων. Η τελετή έκλεισε με τον εβραϊκό και τον ελληνικό ύμνο που τραγούδησε χορωδία. Τους καλεσμένους δεξιώθηκε στην οικία του ο Σαλβατώρ Λευής. Το ίδιο απόγευμα στο ισραηλιτικό σχολείο έγινε γιορτή, όπου ο Σολομών Μεγήρ εξιστόρησε τα

δεινοπαθήματα του εβραϊκού λαού και μικροί μαθητές απάγγελαν ποιήματα («Θάρρος» 18-10-1918).

Τον Φεβρουάριο του 1919 οι Χαΐμ Κοέν και Δαυίδ Λευής εξελέγησαν να αντιπροσωπεύσουν την τρικαλινή κοινότητα στο συνέδριο της 19-2-1919 στη Θεσσαλονίκη. Σκοπός του συνεδρίου η αποστολή ψηφίσματος στο Συνέδριο της Ειρήνης με την παράκληση να υποστηριχθούν τα εβραϊκά δίκαια.

Κατά το έτος 1919 η δραστηριότητα του τοπικού Σιωνιστικού Συλλόγου θα είναι έντονη. Στις αρχές Μαρτίου θα διοργανώσει στη Συναγωγή δι-άλεξη του Ιακώβ Ιωσήφ, ο οποίος θα τονίσει την ανάγκη να ενισχυθεί από όλους τους Ισραηλίτες το «Εθνικόν Εβραϊκόν Κεφάλαιον». Στη συνέχεια το λόγο πήρε ο Δαυίδ Λευής για να εξυμνήσει το εθνικό έργο, το οποίο πέτυχε με τις ενέργειές του το «Εθνικόν Εβραϊκόν Κεφάλαιον».

Θα ακολουθήσει, τον Οκτώβριο, η διοργάνωση μιας χοροεσπερίδας στο ισραηλιτικό σχολείο υπέρ του «Εθνικού Εβραϊκού Κεφαλαίου», κατά την οποία η χορωδία νέων θα τραγουδήσει εβραϊκά τραγούδια και η Ρεβέκκα Λευή και Αννέτα Ι. Ναάρ θα απαγγείλουν ποιήματα. Λίγες μέρες αργότερα θα εορτασθεί η επέτειος των δηλώσεων Μπάλφουρ περί αποδόσεως της Παλαιστίνης στους Ισραηλίτες. («Θάρρος» 7 και 17- 10-1919).

Στις 10 Μαΐου 1920, η Ισραηλιτική Κοινότητα

Τρικάλων θα γιορτάσει την απόφαση της διασκέψεως του Σαν Ρέμο για την αποκατάσταση του Ιουδαϊκού κράτους. Μετά τη δοξολογία και την εκφώνηση του πανηγυρικού από τον φοιτητή της νομικής Ασέρ Μωυσή θα ακολουθήσει στο «Πανελλήνιον» δεξίωση, όπου χορωδία και μαντολινάτα θα τέρψουν τους καλεσμένους. Το βράδυ θα γίνει λαμπαδηφορία με τη συμμετοχή όλων των ισραηλιτών. Η γιορτή άρεσε πολύ. *Δεν είναι δύσκολον να απαλλαγώμεν των ταπεινών προλήψεών μας*, θα γράψει την επομένη η εφημερίδα «Αναγέννησις». Εγκωμιαστικά για την γιορτή θα είναι και τα σχόλια της εφημερίδας «Θάρρος», η οποία μάλιστα θα χαρακτηρίσει την απόφαση του Σαν Ρέμο *μία από τας πλέον δικαίας αποφάσεις*, για να προσθέσει: *Αν λάβει κανείς υπόψη την σημερινήν ανάπτυξιν του ιουδαϊκού έθνους οφειλουμένην εις την ιδιωτικήν ούτως ειπείν πρωτοβουλίαν, δύναται να σχηματίση μίαν ιδέαν της αναπτύξεως ην θα λάβη όταν οργανωθή εις κράτος* (7-9-1920).

Στις 19 Δεκεμβρίου 1920, εν όψει του αναμενόμενου Β.Δ. του Νόμου περί οργανώσεως των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων, τα μέλη της τρικαλίνης εβραϊκής κοινότητας δημοσιεύουν ένα πληρεξούσιο, το οποίο συνέταξε ο συμβολαιογράφος Ν. Βουνεσόπουλος στις 30 Μαρτίου 1920, και με το οποίο αναθέτουν τη διαχείριση της κοινοτικής περιουσίας και την εκπροσώπηση για όλα ανεξαιρέτως τα θέματα της

κοινότητας στους ομοθρήσκους τους Σεμτώβ Σαμουήλ έμπορο, Ισαάκ Σολομών έμπορο, Ιωσήφ Γιακουέλ ραββίνο, Ιωσήφ Γιοβέλ έμπορο και Ηλία Ρούσο αργυραμοιβό.

Η δημοσίευση αυτού του πληρεξουσίου μας επιτρέπει να έχουμε σήμερα τα ονόματα αλλά και τα επαγγέλματα όλων των Εβραίων αντρών, τα οποία και παραθέτουμε κατά επάγγελμα:

Έμποροι: Χαΐμ Καπέτας, Ισαάκ Ρεκανάτης,

Συνεστίαση τρικαλινών Ισραηλιτών. Διακρίνονται τα ζεύγη Οβαδία Σαμπά, Γκανή, Σιμεών Σαμπά, οι Ιωσήφ Βαρούχ, Ραχήλ Καπέτα, Δαυίδ Σαμπεθάϊ κ.ά.

Λάζαρος Φελούς, Ηλίας Γκανής, Σαμουήλ Σεμπτώβ, Δαβίδ Σαμουήλ, Ιακώβ Ελιακήμ, Σαμπεθαΐ Μ. Ιωσήφ, Εσδράς Ματαθίας, Ιωσήφ Μ. Ιωσήφ, Οβαδίας Σαμπάς, Εσδράς Σ. Εσδράς, Σολομών Καπέτας, Ραφαήλ Σ. Ραφαήλ, Μάρκος Δ. Εσδράς, Νεσήμ Νασεχή, Σαμουήλ Ματαθίας, Μάρκος Ηλ. Γκανής, Ματαθίας Λευής, Μάρκος Καπέτας, Σαμουήλ, Γκαμπάι, Μάρκος Δ. Γκανής, Εσδράς Κοέν, Εσδράς Δαβίδ, Ιωσήφ Γοβέλ, Ιακώβ Σαμπάς, Ματαθίας Μ. Ματαθίας, Ιουδάς Νασίρ, Σαμουήλ Σαμπεθαΐ, Ισαάκ Λευής, Δανιήλ Λ. Εσδράς, Δανιήλ Ι. Νεγρίν, Δανιήλ Λ. Νεγρίν.

Καπνέμπορος: Σαμουήλ

Ραββίνος: Ιωσήφ Γιακουέλ

Χυματοποιός: Μωής Νεγρίν

Γυρολόγοι: Καμπελής Νατάν, Γιαχαέλ Ατούν, Μιχαήλ Καμπελής, Ιουδάς Φαρατζής, Χαΐμ Σολομών, Σολομών Ατούν, Ηλίας Καμπελής, Ραφαήλ Φελούς, Αβεσαλώμ Φελούς, Νταβίδ Ισραήλ, Λέων Φαράς, Σαμουήλ Κοέν, Ραφαήλ Αμάρ.

Νηματουργοί: Μιχαήλ Ρούσος, Ραφαήλ Ατούν, Ισαάκ Σαμουήλ, Χαΐμ Ι. Ατούν, Ιακώβ Ρ. Ατούν, Δαβίδ Φελούς, Ισαάκ Καπέτας, Ραφαήλ Ναχμίας.

Αργυραμοιβοί: Αβραάμ Λευής, Ηλίας Ρούσος.

Φανοποιοί: Εσδράς Πισκί, Μιναχήμ Ναχούμ, Ιακώβ Καπέτας, Αβραάμ Καπέτας, Ματαθίας Μάτσας, Ηλίας Καπέτας, Χαΐμ Ναχούμ, Ιωσήφ Καπέτας.

Σιτέμπορος: Ροέλ Σαμπάς

Αχθοφόρος: Ισδραήλ Δαβίδ

Τραπεζίτης: Γιαχαέλ Κοέν

Δικαστικός Κλητήρας: Ραφαήλ Μέους

Κιβωτιποιοί: Ματαθίας Βαρούχ

Παντοπώλης: Μιχαήλ Νεγρίν

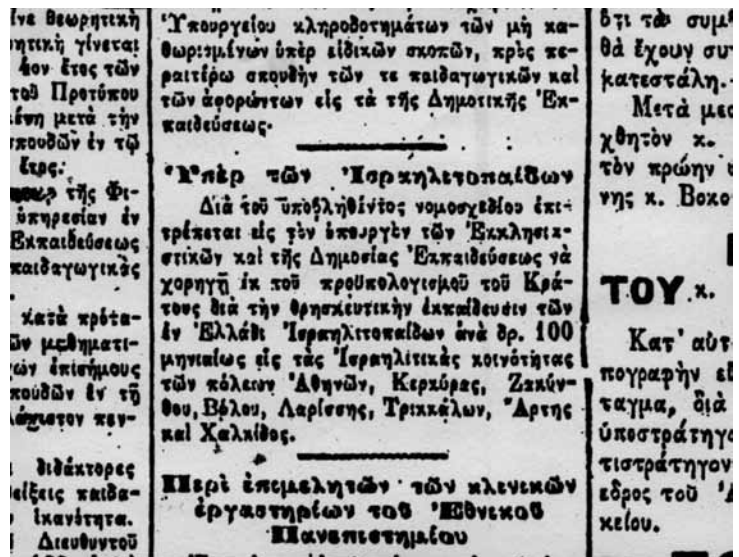
Νηματοπώλης: Δαβίδ Εσδράς

Εμβαλωματές: Δαβίδ Σ. Ραφαήλ, Ααρών Καμπελής, Σαμουήλ Καμπελής, Ιεσουλάς Καμπελής, Μωυσής Ε. Καμπελής, Ηλίας Καμπελής, Ισαάκ Καλονεμός.

Σαραθροποιοί: Ισαάκ Αμάρ

Επιστάτες κτημάτων: Γιαχαήλ Γιακουέλ, Ιακώβ Κοφίνας, Μάρκος Ρεκανάτης.

Ιδιωτικοί υπάλληλοι: Δαβίδ Μπέλας, Ιακώβ Γιακουέλ

Από την εφημερίδα «Escrip» της 23ης Οκτωβρίου 1909.

Δάσκαλος: Μωυσής Δαβίδ

Νεοκώρος: Γιαχαήλ Φαράς

Πιλοποιοί: Δαβίδ Φαρατζής

Φοιτητής: Ασέρ Μωυσής

Μαθητής: Χαΐμ Σαλής

Υπάλληλοι: Ιωσήφ Σαμουήλ, Αβραάμ Σαλέμ, Ηλίας Κοφίνας.

Στρατιώτης: Σαμπεθαΐ Αμάρ ή Σάββας

Θύτης: Ιωσήφ Σαλής

Άεργοι: Σολομών Ναχμίας, Ιακώβ Δ. Ατούν, Αβραάμ Ταραμπολούς, Χαΐμ Νεγρίν, Μωυσής Κοφίνας, Νατάν Κοέν.

Δεν αναφέρονται τα επαγγέλματα των: Αρών Μωυσή, Ισαάκ Σολομών, Ιωβήλ Ιωσήφ.

Η σύμπτωση όμως αυτή δεν κράτησε πολύ. Η διαμάχη Φιλελευθέρων και Μοναρχικών παρέσυρε και τους Ισραηλίτες.

Στις 25 Δεκεμβρίου 1920 δημοσιεύεται στον τοπικό Τύπο ότι η συνέλευση της Ισραηλιτικής Κοινότητας αποφάσισε την ανάκληση του πληρεξουσίου και, σύμφωνα με τον κανονισμό, την διεξαγωγή εκλογών προς ανάδειξη κοινοτικού συμβουλίου. Οι εκλογές διεξήχθησαν στις 27 Δεκεμβρίου με πολλές αντεγκλήσεις. Από τους 110 εγγεγραμμένους Ισραηλίτες προσήλθαν στις κάλπες οι 68 και εξέλεξαν τους Αβραάμ Σαμπεθαΐ με 67 ψήφους, Γιαχαήλ Γιακουέλ με 64, Ιωσήφ Σαμουήλ με 62, Δαβίδ Λευή με 58 και Σαμ Καμπά με 49.

Κατά την εφημερίδα «Θάρρος» η διχόνοια και

ο διχασμός (των Ισραηλιτών) ενώ κατ'ουδέν έχει να τους ωφελήσει, δύναται ασφαλώς να τους βλάψη (28-12-1920).

Η εφημερίδα «Αναγέννησις» πιο διαφωτιστική, σημειώνει: *Μετά δικαιολογημένου ενδιαφέροντος παρακολουθούμε την από τινος χρόνου εκδηλωθείσαν διαίρεσιν μεταξύ των μελών της Ισραηλιτικής Κοινότητας, αποτέλεσμα της οποίας υπήρξε η αρκετά σφοδρά πάλη κατά τας εκλογάς του ισραηλιτικού Κοινοτικού Συμβουλίου.*

Κατά την εν λόγω εφημερίδα ένοχος του έντονου κομματισμού των Ισραηλιτών ήταν ο Δήμαρχος Τρικκαίων, ο οποίος, ενόψει των δημοτικών εκλογών, επιζητούσε τις ψήφους των Ισραηλιτών.

Πάντως οι εκλεγμένοι στο Κοινοτικό Συμβούλιο με πρόεδρο τον Δαυίδ Λευή, ταμιά τον Αβραάμ Σαμπεθάι και γραμματέα τον Ιωσήφ Σαμουήλ, προφανώς δεν ανήκαν στο κόμμα του δημάρχου. Γι' αυτό και η «Αναγέννησις» προέβλεπε ότι το αποτέλεσμα της εκλογικής αυτής αναμέτρησης είναι ο προάγγελος της γενικής ήττης των σημερινού Δημοτικού καθεστώτος (29-12-1920).

Τον Φεβρουάριο του 1921, δια βασιλικού διατάγματος, η Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων αναγνωρίστηκε ως νομικό πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου και επικυρώθηκε η πρόσφατη εκλογή του Κοινοτικού Συμβουλίου («Αναγέννησις» 12-2-1921). Τέσσερις μήνες αργότερα, στις 13 Ιουνίου, σύμφωνα με το νέο κανονισμό της κοινότητας, θα γίνει ψηφοφορία για την εκλογή αρχιρραββίνου. Εκλέγεται παμψηφεί ο Ιωσήφ Γιακουέλ, ο οποίος ως τότε ήταν τοποτηρητής του ραββίνου («Θάρρος» 14-6-1921).

Τον Οκτώβριο του 1921 έγινε γνωστό ότι οι γιοι του αποθανόντα τραπεζίτη Ηλία Κοέν, εκτελώντας τη θέληση του πατέρα τους, πρόσφεραν 10.000 δρχ. για την ίδρυση πολιτικού νοσοκομείου στην πόλη.

Η Μικρασιατική καταστροφή δεν άφησε αδιάφορους τους τρικαλινούς Ισραηλίτες, οι οποίοι μετά την άφιξη στα Τρίκαλα ενός αριθμού προσφύγων, έσπευσαν, με πρωτοβουλία του Σαμπεθάι Κοέν, να διεξάγουν μεταξύ τους έρανο και -με το ποσό των 400 δρχ. που συγκέντρωσαν- να αγοράσουν 36 λάμπες ασετυλίνης, τις οποίες και παρέδωσαν στους πρόσφυγες («Θάρρος» 2-2-1923).

Στις αρχές Μαρτίου του ίδιου χρόνου οι Ισραηλίτες διοργάνωσαν λαχειοφόρο αγορά υπέρ της αποι-

κίας Μαξ Νορδάου και συγκέντρωσαν 5.000 δρχ.

Οι έντονες φήμες, τον Μάιο του 1923, ότι η τράπεζα Ιουδά Σολομών Μεγήρ κινδυνεύει να πτωχεύσει διαψεύστηκαν από τη διεύθυνση, η οποία δήλωσε ότι *το ταμείον μας είναι έτοιμον να εξοφλήση πάντα ληξιπρόθεσμον λογαριασμόν των πελατών μας* («Θάρρος» 23-5-1923).

Το 1924 πρόεδρος του Εργατικού Κέντρου Τρικάλων, το οποίο είχε ιδρυθεί το 1920, εκλέγεται ο Ραφαήλ Φελούς. Τον Φεβρουάριο του 1924, ο Φελούς καλεί τον τρικαλινό λαό να διαμαρτυρηθεί για την ακρίβεια του ψωμιού. Κατά το συλλαλητήριο που έγινε υπό βροχή, ακούστηκαν και συνθήματα υπέρ του μπολσεβικισμού, όπως ο τοπικός Τύπος της εποχής αποκαλούσε τον κομμουνισμό.

Κατά προφορικές μαρτυρίες, τα περισσότερα μέλη της Ισραηλιτικής Κοινότητας Τρικάλων ανήκαν πολιτικά στους Φιλελευθέρους. Ωστόσο υπήρχαν και μερικοί Ισραηλίτες οι οποίοι ήταν μαχητικά μέλη του Κομμουνιστικού Ομίλου Τρικάλων. Τα μέλη αυτά θα πρωτοστατήσουν στη διαδήλωση της 2ας Φεβρουαρίου 1925, με αίτημα την απαλλοτρίωση των μοναστηριακών τσιφλικιών.

Σύμφωνα με την εφημερίδα «Θάρρος» οι διαδηλωτές, μεταξύ των οποίων και Ισραηλίτες, περικύκλωσαν τη Νομαρχία, απαιτώντας να δουν το νομάρχη και, όταν εκείνος αρνήθηκε να τους δεχθεί, άρχισαν να πετροβολούν τη νομαρχία και στη συνέχεια, εισήλθαν στο κτίριο, χωρίς η δύναμη του στρατού, υπό τον συνταγματάρχη Καβράκο, να καταφέρει να τους αναχαιτίσει. Όταν η σύρραξη γενικεύτηκε, ο στρατός, χάνοντας την ψυχραιμία του, στην προσπάθειά του να διαλύσει τους διαδηλωτές, άρχισε να πυροβολεί με αποτέλεσμα να σκοτωθούν έξι άτομα (4 και 5- 2-1925).

Επειδή πρωτεργάτες της αιματηρής αυτής διαδήλωσης ήταν και Ισραηλίτες, δεν άργησε να εκδηλωθεί ένας έντονος αντισημιτισμός, στον οποίο πρωτοστάτησε ο πληρεξούσιος των Τρικάλων Παναγιώτης Καραλής, ο οποίος με άρθρο του κατηγορούσε την εβραϊκή φυλή ότι *φέρουσα βαρέως την επικράτησιν της χριστιανικής θρησκείας, εκράτησε κεκρυμμένον εις τα βάθη της ψυχής της άγριον μίσος*. Ο αρθρογράφος συνδέοντας άμεσα τους Εβραίους με τον κομμουνισμό, συμβούλευε τους Έλληνες να δυσπιστούν προς τους Εβραίους, διότι, όπως έγραφε, *είναι*

εχθροί του ελληνικού εμπορίου, της ελληνικής φυλής και της ελληνικής Δημοκρατίας (6-2-1925).

Οι αντιδράσεις από την πλευρά των Χριστιανών για τις αντισημιτικές αυτές θέσεις ήταν σχεδόν μηδαμινές. Η Ισραηλιτική Κοινότητα απλώς περιορίστηκε να δηλώσει ότι αποδοκιμάζει *μετά αποτροπιασμού τας ταραχάς και να διαγράψει από μέλη της τους Δαβίδ Φελούς και Σολομών Καπέτα που συμμετείχαν ενεργά στη διαδήλωση και μόνο ο Ααρών Ι. Ατούν διαμαρτυρήθηκε, επισημαίνοντας ότι με τις αντιεβραϊκές αυτές θέσεις καταστρατηγείται αυτή αύτη η υπόσχεσις της Κυβερνήσεως περί προστασίας των εβραϊκών μειονοτήτων («Θάρρος» 7-2-1925).*

Συμπαραστάτης της Ισραηλιτικής Κοινότητας Τρικάλων ήρθε και η Ισραηλιτική Κοινότητα Πατρών, η οποία απέστειλε προς τον Πρωθυπουργό και τον Υπουργό Εσωτερικών το παρακάτω τηλεγράφημα: *Ισραηλιτική Κοινότητα Πατρών αποδοκιμάζουσα ενεργείας Κομμουνιστών και διαδηλούσα φρονήματα και αφοσίωσιν εις αστικόν καθεστώς, διαμαρτύρεται συγχρόνως δι' αντισημιτικήν αρθρογραφία πληρεξουσίου Τρικάλων Καραλή, δι' ης προκαλείται διχόνοια και μίσος κατά Ισραηλιτών, αποδεδειγμένως φιλησύχων και εχόντων συμφέρον διατηρήσεως κοινωνικού καθεστώτος. Ο πρόεδρος Ζαχαρίας Βιτάλ («Σκριπ» 17-2-1925).*

Ένα μήνα αργότερα οι συλληφθέντες για τα επεισόδια της νομαρχίας Ισραηλίτες καταδικάστηκαν, μαζί με άλλους ομοϊδεάτες τους, σε φυλάκιση οκτώ χρόνων.

Το καλοκαίρι του 1925 ο Σιωνιστικός Σύλλογος «Ερές Σιών» θα οργανώσει μια κινηματογραφική προβολή στο θερινό κινηματογράφο Ιντεάλ με την ταινία «Το ταξίδειον εις Παλαιστίνην». Τα έσοδα θα διατεθούν υπέρ των απόρων Ισραηλιτών της Παλαιστίνης («Θάρρος» 19-8-1925).

Τον Φεβρουάριο του 1929 ο Σιωνιστικός Σύλλογος οργάνωσε στο «Πανελλήνιον» χοροεσπερίδα, η οποία εντυπωσίασε τόσο, ώστε η εφημερίδα «Θάρρος» έγραψε: *Άξιον παρατηρήσεως είναι το φιλόπονον και ευγενές της προσπάθειας των συμπολιτών Ισραηλιτών εις κάθε ζήτημα φιλοπρόδον και κοινωνικόν. Δεν εφίσθησαν κόπων ουδέ δαπανών, όπως ποικίλουν την χοροεσπερίδα και με πρωτότυπα πράγματα. Η πρωτοτυπία συνίστατο στο ότι, κατά τα διαλείμματα του χορού, μια ομάδα νεαρών κοριτσιών και αγοριών, υπό την*

Η είσοδος του εβραϊκού νεκροταφείου.

καθοδήγηση της Ντόρας Μπεχάρ, παρέστησε τραγουδώντας και χορεύοντας πως κόβουν τα λεμόνια στην Παλαιστίνη, ενώ λίγο αργότερα παρουσιάστηκε στη σκηνή και ένα ταμπλώ βιβάν που παρίστανε πως περνούν με μαλθακότητα τα χανουμάκια στο χαρέμι. Οι νέοι και οι νέες, οι οποίοι έλαβαν μέρος στις καλλιτεχνικές αυτές εκδηλώσεις, ήταν μέλη της φιλανθρωπικής ενώσεως Societa David, που λειτουργούσε την εποχή εκείνη στα Τρίκαλα. Για την ιστορία σημειώνουμε και τα ονόματά τους: Βαρούχ Βαρούχ, Νίνα Βαρούχ, Σολομών Μωυσής, Λουίζα Ρούσου, Ι. Λευής, Ραχήλ Ιασαάκ, Αβραάμ Νεγρίν, Λούλα Φελούς, Ματαθίας Σαμπάς, Αιμιλία Ρούσου, Αβραάμ Κοέν, Ροζίνα Κορίνα, Εσθήρ Δαβίδ και Ροζίνα Σαμπεθαΐ (18-2-1929).

Τον Απρίλιο του 1929 οι Ισραηλίτες, προκειμένου να συγκεντρώσουν χρήματα για την ενίσχυση

των άπορων παιδιών της κοινότητας, θα ανεβάσουν, υπό την καθοδήγηση της Ντόρας Μπεχάρ, μια ακόμα θεατρική παράσταση με το έργο «Οι κατατρεγμένοι» («Θάρρος» 14-4-1929).

Θα ακολουθήσει, στις 15 Μαρτίου 1930, μια νέα χοροεσπερίδα στο καφενείο «Εθνικόν», υπέρ της ανοικοδομήσεως νέας Συναγωγής. Στην εκδήλωση αυτή συμμετείχε η Μπάντα της φρουράς της Λάρισας και παρευρέθηκε ο Νομάρχης, η καλή κοινωνία της πόλεως και πολλοί Λαρισαίοι Ισραηλίτες. Έγινε μάλιστα και λαχειοφόρος αγορά με δώρα εβδομήντα εργόχειρα, τα οποία προσέφεραν Ισραηλίτισσες («Θάρρος» 17-3-1930).

Θα ακολουθήσει στις 6 Ιουνίου 1930 η θεμελίωση της νέας Συναγωγής παρουσία του ραβίνου του Βόλου Μωσή Πεσάχ και πλήθους κόσμου. Μετά τη δοξολογία, ο Ηλίας Ρούσος, μέλος του διοικητικού συμβουλίου της κοινότητας, θα θέσει τον θεμέλιο λίθο, και στη συνέχεια ο ραβίνος του Βόλου θα εκφωνήσει λόγο στα εβραϊκά και ο Αβραάμ Ισαάκ στα ελληνικά («Αναγέννησις» 7-7-1930).

Χάρη στις συνδρομές των εύπορων Ισραηλιτών και την αρωγή του Δήμου Τρικκαίων το κτίριο της νέας Συναγωγής θα εγκαινιαστεί στις 6 Σεπτεμβρίου 1931, παρουσία του ραβίνου του Βόλου Μωσή Πεσάχ, του ραβίνου των Τρικάλων Ιωσήφ Γιακουέλ, των Αρχών της πόλης και πολλών φίλων των Ισραηλιτών. Μετά τις ευχές που ανέπεμψαν οι δυο ραββίνοι, και τα άσματα που έψαλε ομάδα Εβραίων δεσποινίδων, μίλησε ο Αβραάμ Βαρούχ και η γιορτή τελείωσε με τον εθνικό ύμνο.

Οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες που προκάλεσε και στην Ελλάδα το κραχ του 1929, θα έχει ως συνέπεια, μεταξύ 1930 και 1932 να πτωχεύσουν οι τρεις από τις τέσσερις ιδιωτικές τράπεζες που λειτουργούσαν στα Τρίκαλα. Μεταξύ αυτών ήταν και η Τράπεζα Ιουδά Σολομών Μεγήρ και Σία με μετόχους τους Ιουδά, Ροβέρτο, Αβραάμ και Μωσή Μεγήρ.

Γενικά τα έτη 1930-1932 θα είναι πολύ δύσκολα για όλους. Η εβραϊκή κοινότητα, λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων δε θα μπορεί πλέον να μισθοδοτεί το ραββίνο Ιωσήφ Γιακουέλ, ο οποίος με αναφορά του θα ζητήσει τη συνδρομή του ελληνικού κράτους. Ένθετος υποστηρικτής του αιτήματός του, ο

βουλευτής Θεόδωρος Φίλιος θα γράψει σχετικά με την προσωπικότητα του αιτούντα τα εξής: *Ο κ. Γιακουέλ είναι εις των ενθέρμων φιλελευθέρων και φιλελλήνων, τον οποίον η παρούσα κυβέρνηση πλειστάκις εις κρίσιμους περιστάσεις τον εχρησιμοποίησε αποστείλασα αυτόν εις διαφόρους Κοινοτήτας Ισραηλιτικές και ιδία εις τας Θεσσαλονίκης, Σμύρνης, Κερκύρας κ.ά με ειδικήν αποστολήν, περαιώσας ταύτας αισίως* («Θάρρος» 18-5-1931).

Φυλλομετρώντας κανείς τον τοπικό Τύπο της εποχής, παρατηρεί ότι αντιμετωπίζει με ιδιαίτερη συμπάθεια το εβραϊκό στοιχείο. Έτσι όταν τον Ιούνιο του 1931, έλαβαν χώρα τα έκτροπα ομάδας φοιτητών σε βάρος των Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης, η εφημερίδα «Αναγέννησις» έγραψε: *Οι φοιτηταί καλύτερον είναι να αναζητήσουν υψηλότερους προς την ευγενή ελληνικήν παράδοσιν τρόπους επιδείξεως του φλογερού εθνικού των φρονήματος, χωρίς όμως να ενοχλούν και τους επίσης έλληνες πολίτες ισραηλίτας, οίτινες ουδεμίαν ευθύνην υπέχουν ως σύνολον και εάν υποθέσωμεν ακόμη ότι παρεξερτάπη ένας ή δύο εξ αυτών* («Αναγέννησις» 28-6-1931).

Οι πρώτοι μήνες του 1932 θα περάσουν μέσα στην αβεβαιότητα και τις συνεχείς διαμαρτυρίες των εργατών και των γεωργών που, λόγω αφορίας της γης, λιμοκτονούν. Μετά όμως τον Ιούνιο, η εξαγγελία μέτρων της νέας Κυβέρνησης του Αλέξανδρου Παπαναστασίου και η άφιξη αρκετών φορτίων αραβόσιτου αλλάζουν το κλίμα και η ζωή στην πόλη ξαναπαίρνει τους παλιούς της ρυθμούς.

Κατά τα επόμενα χρόνια η παρουσία των Ισραηλιτών στα καλλιτεχνικά δρώμενα της πόλης θα είναι συνεχής. Για παράδειγμα στη συναυλία των μαθητών του γυμνασίου, τον Ιούνιο του 1932, θα λάβουν μέρος οι Ισραηλίτες μαθητές Λ. Φελούς (κιθάρα) Α. Φελούς και Ν. Καμπελής (μαντολίνο). Οι Αλβέρτος Βαρούχ και Μ. Λευής θα εκλεγούν στη διοίκηση της Λέσχης Καλλιτεχνών, όπου τον Γενάρη του 1934, ο Αλβέρτος Βαρούχ θα δώσει διάλεξη, ενώ ο χοροδιδάσκαλος Ισδράς Πισσών, ο οποίος από το 1910 διατηρούσε χοροδιδασκαλείο, *έκαμε όλα τα Τρίκαλα μαθητές του*, όπως μας πληροφορεί η «Αναγέννησις». Επίσης πολλοί Ισραηλίτες συμμετέχουν σε συνδικαλιστικά σωματεία: ο Αβραάμ Σαμπεθάι είναι μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Εμπορικού Συλλόγου, ο Δ. Εσδράς πρόεδρος του σωματείου

των Φανοποιών και ο Ρ. Φελούς πρόεδρος του σωματείου των Μικροπωλητών.

Στο μεταξύ η εκλογή, το 1934, του Θεοδόση Θεοδοσόπουλου στο Δήμο Τρικκαίων θα αλλάξει την όψη της πόλης. Ένα από τα πρώτα μελήματα του νέου Δημάρχου θα είναι να σκεπάσει την ανοιχτή τάφρο ομβρίων υδάτων, η οποία διέσχιζε την εβραϊκή συνοικία και ήταν, για πολλά χρόνια, εστία μόλυνσης.

Ο τρικαλινός Τύπος συχνά αναφερόταν στις συνήθειες και τα έθιμα των Ισραηλιτών. Τον Απρίλιο του 1935, δημοσιεύεται πρωτοσέλιδο άρθρο σχετικό με τα εβραϊκά έθιμα του Πάσχα, λέξη που στα εβραϊκά σημαίνει χαρά. Η γιορτή του εβραϊκού Πάσχα άρχιζε στις 10 του μήνα Νισάν. Την ημέρα εκείνη οι παλαιοί Ισραηλίτες αγόραζαν το αρνί, το οποίο κρατούσαν ζωντανό ως τις 14 τ.μ. οπότε το πήγαιναν στο ναό για να το σφάξει ο χαχάμης (ειδικός θύτης). Στη συνέχεια σούβλιζαν το αρνί σε ξύλινη σούβλα και το έψηναν για να το φάνε οικογενειακώς τη νύχτα της 14^{ης} Νισάν.

Άρχιζαν το δείπνο τρώγοντας πικρίδες (ραδίκια) και λέγοντας μια προσευχή. Ύστερα οι γηροντότεροι εξιστορούσαν στα παιδιά τη σημασία της γιορτής, δηλαδή τη φυγή από την Αίγυπτο. Αφού έπλεναν τα χέρια τους, έτρωγαν το αρνί μαζί με ψωμί άζυμο και βάμμα (σάλτσα). Το δείπνο διαρκούσε ως τα μεσάνυχτα. Όσο αρνί περίσσευε, το έκαιγαν και γινόταν στάχτη (18-4-1935).

Τον Νοέμβριο του 1936 η Ισραηλιτική Κοινότητα διεξάγει εκλογές για την ανάδειξη Κοινοτικού Συμβουλίου. Εκλέγονται οι Αβραάμ Σαμπεθάι πρόεδρος, Ιωσήφ Σαμ Ιωσήφ γραμματέας, Ηλίας Ρού-

σος ταμίας και μέλη οι Σόλων Σολομών και Εσδράς Ματαθίας («Θάρρος» 19-11-1936).

Τον Γενάρη του 1937, η προβολή της κινηματογραφικής ταινίας με τίτλο «Η γη της επαγγελίας», στον κινηματογράφο της πόλης «Τιτάνια», θα δώσει την αφορμή να γραφεί ένα εγκωμιαστικότατο άρθρο για τα επιτεύγματα των Ισραηλιτών της Παλαιστίνης. Ο υπό τα αρχικά Γ. Κ. Ζ. αρθρογράφος, αφού

Το εσωτερικό της Συναγωγής.

ομολογήσει *δεν γνώριζα πολλά πράγματα για το Σιωνισμό και φανταζόμουν τους σιωνιστές σαν έναν όμιλο ενθουσιώντων ανθρώπων για μια μεγάλη ιδέα*, θα εκφράσει στη συνέχεια το θαυμασμό του για όλους αυτούς που, εκεί κάτω στην Παλαιστίνη, *μοχθούν. Μια δημιουργία! Παντού αντηχεί το σφυρί και η αξίνα, ο βόμβος της μηχανής.[...] Ένας εθνικοσοσιαλισμός με μια μορφή ιδιαίτερη.[...] Μια πνοή αγάπης για την πατρίδα, μια αλληλεγγύη που συγκινεί. Η κληρονομιά που θα αφήσουν δεν θα είναι μονάχα η νίκη του ανθρώπου πάνω στη φύση, μα κι η εθνική ψυχή προορισμένη να ζήσει στο περιβάλλον*

από πριν χιλιάδες χρόνια είχε διωχθεί («Θάρρος» 25-1-1937).

Τον Μάιο του 1938, ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ επισκέφθηκε τα Τρίκαλα. Οι Ισραηλίτες, γιορτάζοντας μαζί με τους άλλους τρικαλινούς τον ερχομό του, στόλισαν την πρόσοψη του κτιρίου της παλαιάς Συναγωγής με τα εθνικά χρώματα και ένα μεγαλοπρεπές στέμμα («Αναγέννησις» 9-5-1938).

Η κήρυξη του πολέμου, τον Οκτώβριο του 1940, βρήκε τους τρικαλινούς Ισραηλίτες στο πλευρό της μαχόμενης πατρίδας. Στις αρχές Νοεμβρίου 1940 η Ισραηλιτική Κοινότητα οργανώνει στη Συναγωγή

δέηση υπέρ της νικηφόρου έκβασης του αγώνα του ελληνικού λαού.

Όμως μετά την εισβολή των Γερμανών, ο αγώνας είναι πλέον άνισος. Στις 19 Απριλίου 1941, οι πρώτες γερμανικές φάλαγγες εισέρχονται στα Τρίκαλα, όπου θα παραμείνουν ως τις 15 Ιουνίου. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, υποχρέωσαν τους άρρενες Ισραηλίτες να σκουπίζουν καθημερινά την οδό Ηλείου, έναν από τους πιο κεντρικούς δρόμους της πόλης.

Μετά την αναχώρηση των Γερμανών και την ανάθεση της διοίκησης της πόλης των Τρικάλων στους Ιταλούς, οι τρικαλινοί Ισραηλίτες πίστεψαν ότι θα ζούσαν ήσυχα, αν και, οι διαταγές του στρατιωτικού διοικητή Θεσσαλονίκης δημοσιεύονταν και στον τοπικό Τύπο και επομένως γνώριζαν ότι οι ομόθρησκοί τους θεσσαλονικείς είχαν επιστρατευθεί για να εκτελούν διάφορα έργα.

Ως γνωστό τον Οκτώβριο του 1943, η Ιταλία συνθηκολόγησε και η Μεραρχία Πινερόλο παραδόθηκε στους αντάρτες του ΕΛΑΣ. Όταν δυο μέρες αργότερα, τα γερμανικά στρατεύματα εισήλθαν εκ νέου στα Τρίκαλα, πολλοί Ισραηλίτες έσπευσαν να καταταγούν στον ΕΛΑΣ ενώ άλλοι, εμπιστεύτηκαν σε γνωστούς και γείτονες εμπορεύματα και πολύτιμα προσωπικά τους αντικείμενα και κατέφυγαν οικογενειακώς σε ορεινά χωριά, όπου φιλοξενήθηκαν από φίλους τους Χριστιανούς.

Καθώς όμως ο καιρός περνούσε και τίποτα δυσάρεστο δεν συνέβαινε, πολλοί Ισραηλίτες αναθάρρεψαν και επέστρεψαν στην πόλη.

Τα ξημερώματα της 24^{ης} Μαρτίου του 1944, οι Γερμανοί περικύκλωσαν την εβραϊκή συνοικία και συνέλαβαν όσους Ισραηλίτες βρήκαν να κοιμούνται στα σπίτια τους. Με φορτηγά αυτοκίνητα τους μετέφεραν στη Λάρισα. Από εκεί, αφού τους αφήρεσαν ότι πολύτιμο είχαν μαζί τους, τους μετέφεραν με τρένο στη Γερμανία, από όπου, μετά τη λήξη του πολέμου, επέστρεψαν ελάχιστοι. Μεταξύ αυτών που επέστρεψαν ήταν και ο Βαρούχ Βαρούχ, ο οποίος, φέροντας στο χέρι του τον αριθμό 182141, σε συνέντευξή του στην εφημερίδα «Αναγέννησις» περιγράφει τη φρίκη που έζησε (22-7-1945).

Μετά τη λήξη της κατοχής πολλοί Εβραίοι που είχαν καταφύγει στα χωριά, επιστρέφοντας στα σπίτια τους, τα βρήκαν κατελημμένα από τους πυρο-

παθείς της Καλαμπάκας. Έτσι για ένα χρονικό διάστημα Χριστιανοί και Ισραηλίτες συγκατοίκησαν.

Τον Σεπτέμβριο του 1945 η εφημερίδα «Αναγέννησις» δεν θα διστάσει να κατηγορήσει όσους Χριστιανούς σφετερίστηκαν πράγματα που οι συντοπίτες τους Ισραηλίτες τους είχαν εμπιστευθεί προς φύλαξη και να ζητήσει την παρέμβαση της αστυνομίας ώστε να τους επιστραφούν (5-9-1945).

Τρεις μήνες αργότερα, η στάση της Βρετανικής Κυβέρνησης στην Παλαιστίνη και η σύλληψη, μετά από βομβιστικές ενέργειες, δύο χιλιάδων Εβραίων, θα ξεσηκώσει τους τρικαλινούς Ισραηλίτες, οι οποίοι, στις 13 Δεκεμβρίου, σε ένδειξη διαμαρτυρίας, θα κλείσουν τα καταστήματά τους και θα συγκεντρωθούν στη Συναγωγή, όπου θα συντάξουν ψήφισμα διαμαρτυρίας, ζητώντας ταυτόχρονα τη δημιουργία εβραϊκού κράτους και την άρση των περιορισμών της μετανάστευσης («Αναγέννησις» 14-12-1945).

Με το πέρασμα του χρόνου οι πληγές από τον πόλεμο άρχισαν να επουλώνονται. Τον Φεβρουάριο του 1946 διεξάγονται εκλογές και τη διοίκηση της Ισραηλιτικής Κοινότητας αναλαμβάνουν οι Ισαάκ Λευής, Μάκης Λευής, Αλβέρτος Νεγρίν, Ιεσούα Σολομών και Σολομών Μ. Σολομών («Αναγέννησις» 9-2-1946).

Στις 8 Απριλίου 1948 τελέστηκε στη Συναγωγή μνημόσυνο των Ισραηλιτών που εξοντώθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, ενώ στις 28 Μαΐου 1949, με πρωτοβουλία της Ισραηλιτικής Κοινότητας, θα τελεσθεί επιμνημόσυνη δέηση υπέρ αναπαύσεως της ψυχής του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού.

Την Κυριακή 23 Απριλίου 1950 οι τρικαλινοί Ισραηλίτες θα γιορτάσουν τη δεύτερη επέτειο της ίδρύσεως του Ισραηλινού Κράτους. Μετά τη δοξολογία ακολούθησε δεξίωση στα γραφεία της κοινότητας.

Κατά την επιμνημόσυνη δέηση τον Απρίλιο του 1951 υπέρ των Ισραηλιτών που χάθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσεως παρέστη και ο μητροπολίτης Τρίκκης και Σταγών Χερουβήμ, ο πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου Χριστοδής και πολλά μέλη της τρικαλινής κοινότητας. Τον επιμνημόσυνο λόγο εκφώνησε ο Αβραάμ Βαρούχ.

Τον Φεβρουάριο του 1953 η Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων είχε τη χαρά να δεχθεί την επίσκεψη του διπλωματικού αντιπροσώπου του Κράτους του

Ισραήλ, Ασέρ Μωυσή, ο οποίος ήταν τρικαλινός και του προξένου του Ισραήλ στην Αθήνα Μωσέ Σασσών. Ο Ασέρ Μωυσής, πριν δυο μέρες είχε δώσει διάλεξη στη λέσχη «Αδελφότης» της Θεσσαλονίκης, με θέμα «η φιλία Ελλήνων και Εβραίων διά μέσου των αιώνων». Κατά την παραμονή του στα Τρίκαλα ο Ασέρ Μωυσής επισκέφτηκε τους τάφους των γονιών του και δέχτηκε πολλούς φίλους και παλιούς γνωστούς («Αναγέννησις» 25-2-1953).

Κατά τις εκλογές του 1957 εκλέχτηκαν για το Κοινοτικό Συμβούλιο οι Ιεσούα Σολομών, Μωυσής Γκανής, Δαβίδ Σαμπεθάι, Ελιέζερ Καμπελής και Συμεών Σαμπεθάι.

Τον Μάιο του 1958 η Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων οργάνωσε μια σειρά εκδηλώσεων, γιορτάζοντας τα δέκα χρόνια της ίδρυσης του Κράτους του Ισραήλ. Οι εκδηλώσεις άρχισαν με την ομιλία του Λ. Καμπελή, παρουσία του κ. Πράτο και πολλών τρικαλινών Χριστιανών. Ο ομιλητής αναφέρθηκε στη διακήρυξη του νέου κράτους της 14^{ης} Μαΐου 1948, απαρίθμησε τα επιτεύγματα των Εβραίων κατά τη δεκαετία που πέρασε και υπενθύμισε τους φιλικούς δεσμούς Ελλήνων και Ισραηλιτών. Στη συνέχεια το λόγο πήρε ο γιατρός Λεωνίδας Μακρής, ο οποίος αναφέρθηκε στις συνθήκες που συστήθηκε το κράτος του Ισραήλ και ακολούθησε η ομιλία του Πράτο στα γαλλικά. Στην όλη γιορτή ιδιαίτερη αίγλη έδωσε η εβραϊκή μικτή χορωδία, η οποία και τραγούδησε τους δυο εθνικούς ύμνους. Λίγες μέρες αργότερα εγκαινιάστηκε στο ζαχαροπλαστείο «Αστόρια» έκθεση φωτογραφίας με δραστηριότητες των Ισραηλιτών στο νέο τους κράτος («Αναγέννησις» 6 και 14-5-1958). Ακολούθησε στις 24 Μαΐου διάλεξη στο «Πάλλας» του συγγραφέα Γ. Ζωγραφάκη, διευθυντή του ελληνικού τουρισμού Β. Ελλάδας με θέμα «Ο Θεόδωρος Χέρτζλ, ο οραματιστής του Κράτους του Ισραήλ». Στη συνέχεια έγινε η προβολή ενός ντοκιμαντέρ με θέμα τη ζωή των Εβραίων στην Παλαιστίνη και δεξίωση στο κέντρο «Χρυσό πέταλο».

Τον Ιανουάριο του 1960 άγνωστοι, μιμούμενοι νεοναζιστικές πρακτικές, έγραψαν στους τοίχους

Ο νυν πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Τρικάλων Οβαδίας Σαμπάς με τον Ιάκωβο Σαλέμ μπροστά στην αναμνηστική πλάκα με τα ονόματα των τρικαλινών που χάθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

της Συναγωγής και στην οικία του προέδρου της Ισραηλιτικής Κοινότητας αγκυλωτούς σταυρούς. Την πράξη αυτή η τοπική κοινωνία την καταδίκασε απερίφραστα. *Ημείς οι τρικαλινοί αγανακτούμεν έτι περισσότερο όταν αναλογιζόμεθα πόσοι δεσμοί μας συνδέουν ανέκαθεν με την ισραηλιτική κοινότητα, της οποίας τα μέλη τόσα προσφέρουν εις τον τόπον, πρωτοστατήσαντα και εις τους εθνικούς μας αγώνες, θα γράψει η εφημερίδα «Αναγέννησις» ενώ ο Μητροπολίτης Διονύσιος με επιστολή του στο ραββίνο Ραφαήλ Φελούς θα δηλώσει: Οι ισραηλίται είναι αδελφοί μας, μετά των οποίων ζώμεν αρμονικώς και είναι άξιοι της αγάπης μας («Η Έρευνα» 12-1-1960).*

Σημείωση. Τα στοιχεία που παρέθεσα τα άντλησα από τις παρακάτω εφημερίδες:

Αθηναϊκές: Αιών, Ακρόπολις, Αλήθεια, Εφημερίς και Σκριπ.

Τρικάλων: Αναγέννησις, Θάρρος, Οι Εργάται, Τρίκη, Φάρος του Ολύμπου.

Βόλου: Θεσσαλία

Καρδίτσα: Καρδίτσα

[Η κα Μαρούλα Κλιάφα είναι συγγραφέας και μένει μόνιμα στα Τρίκαλα. Στο έργο της περιλαμβάνονται λαογραφικά, κοινωνικά, ιστορικά και πολιτισμικά θέματα των Τρικάλων με εμπειριστατωμένες αναφορές και στην τοπική εβραϊκή κοινότητα. Άρθρα για την Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό μας στα τεύχη 68/σελ. 35, 98/αφιέρωμα, 102/9, 127/23, 135/26, 142/23, 149/26, 161/18, 117/8 και 217/7].

Φίλοι, ναι Φίλοι Μία αληθινή ιστορία

Πολλές φορές η ζωή δημιουργεί ιστορίες που ξεπερνούν τη φαντασία. Μία τέτοια ιστορία, που συνέβηκε στη Λάρισα, στη δεκαετία του '70, διηγήθηκε η μεγάλης ηλικίας κα **Ρόζα Ναχμία**, σε εκδήλωση που έγινε στο Πνευματικό Κέντρο από τη Β' Γενιά, με θέμα «Μαρτυρίες».

Είμαι η Ρόζα Ζακάρ. Ο πρώτος μου σύζυγος Ζακίνος και τα δύο παιδιά μου λατρεύανε το ερασιτεχνικό ψάρεμα, έτσι, άφθονα έρχονταν τα φρέσκα ψάρια που εγώ τηγάνιζα, ενώ ο άντρας μου καλούσε τις παρέες.

Εκείνο το βράδυ ήμασταν ιδιαίτερα χαρούμενοι γιατί φιλοξενούσαμε ξαδέλφια από το Ισραήλ. Για μεγαλύτερο κέφι, καλέσαμε και ένα ζευγάρι φίλων και γειτόνων μας.

Με τα πρώτα ποτηράκια και οι συστάσεις στους γείτονες, τα ξαδέλφια μας Σαούλ και η Σολ και ο κύριος Χρίστος με την Άννα.

Το κέφι λύνει τη γλώσσα. «Τι καλή, τι χαρούμενη παρέα». «Σας συμπάθησα, κύριε Σαούλ, πόσα χρόνια έχετε να έρθετε στην Ελλάδα», ρωτάει ο κυρ Χρίστος. «Ποτέ δεν ξαναήρθα από τότε που φύγαμε σαν λαθρομετανάστες πριν 30 χρόνια. Τόσα χρόνια δύσκολα, μεγαλώσαμε τα παιδιά μας και επί τέλους τώρα μπορέσαμε».

Με το ποτήρι στο χέρι ο ωραίος Σαούλ με κόκκινο πρόσωπο και την λάμψη στα μάτια απαντά:

Περισσότερο ήρθα να βρω έναν κακό άνθρωπο που ήταν η αιτία να φύγουμε, να τον εκδικηθώ για το κακό που μ' έκανε. Τότε ήμουν ένα αδύνατο φτωχό παιδί, όλοι μας κατεστραμμένοι απ' τον πόλεμο. Για να ζήσω, έκανα ένα κασελάκι και δουλειά, λούστρος παπουτσιών στην πλατεία της Λάρισας. Ότι βγει!

Ερχόταν ο «κακός» γεροδεμένος και χωρίς λόγο με έβριζε, με απειλούσε για να μην ξαναβγώ. Όταν ξαναρθεί και με βρει εκεί θα με σκότωνε έλεγε. Ξαναήρθε την επόμενη ημέρα, σπάει το κασελάκι μου με απειλές, βρισιές, κλοτσιές. «Παλιό εβραίο, κομμουνιστή, θα πεθάνεις», μου λέει.

Εγώ έτρεξα να κρυφτώ αλλά με βρήκε... Ήταν εκεί κοντά μια σκάλα ενός κτιρίου. Εγώ χτυπημένος παντού, ανέβηκα με δυσκολία, αλλά ανέβηκε

κι αυτός και με κλοτσιές με έριξε κάτω λιπόθυμο!..

Αργά γύρισα στο σπίτι. Όταν με αντίκρισε η μητέρα μου λέει, «Δεν γίνεται άλλο, θα χάσω τα παιδιά μου». Έτσι φύγαμε με τους πρώτους λαθρομετανάστες για το Ισραήλ. Πολλά υποφέραμε! Όλον αυτόν τον καιρό έχω στο νου μου, πότε θα έρθω να βρω τον άνθρωπο αυτόν τώρα που είμαι σε θέση να τον τιμωρήσω. Είμαι γερός. Ξέρω πως τον λένε Χρίστο, τότε φλερτάριζε κάποια Αννούλα, θα τον βρω. Δεν θα γλιτώσει.

Όλοι ακούγαμε αμίλητοι. Και τότε λέει ο κύριος Χρίστος: «Σαούλ, εγώ είμαι αυτός... χτύπα με, κάνε με ότι θέλεις, μου αξίζει. Δεν ξέραμε τι κάναμε τότε στα νιάτα μας, είχαμε παρασυρθεί!.. Χτύπα με!»...

Ο άντρας μου είχε μείνει άφωνος και λέει στον Σαούλ: «Το σβήνουμε με ένα ποτήρι, τι λες Σαούλ;». Ο Σαούλ σκέφτηκε για λίγο και απαντά: «Ναι». Αρκεί που τον βρήκα και δεν θα ξανασκέφτομαι ποτέ να τον βρω. Σε συγχωρώ, φίλοι;» «Ναι φίλοι. Στην υγεία μας», τσούγκρισαν τα ποτήρια.

Ποιήματα για το Ολοκαύτωμα

Τα συρματοπλέγματα

Τα συρματοπλέγματα πληγώνουν τα σύννεφα
εδώ, στο Νταχάου και στο Άουσβιτς.
Οι αιχμές τους στάζουν σάρκες και αίμα
Και ψυχές, που σαν φθινοπωριάτικα φύλλα,
εύθραυστες κι ελεύθερες, καρφώθηκαν...

Δεν φυλακίζεται όμως η αλήθεια.
Η αλήθεια είναι αθάνατο πουλί
που δεν το πνίγει η αιχμαλωσία.
Υψώσανε συρματοπλέγματα
Για να φιμώσουν την ελευθερία.
Η ελευθερία, όμως, είναι ψυχή,
που δεν πεθαίνει με το θάνατο του σώματος.
Μάταια υψώθηκαν συρματοπλέγματα.
Θυμίζουν, όμως, πόσο ανίσχυρα είναι
το ψέμα, η βία, η καταπίεση.

Αμαλία Κ. Ηλιάδη
Φιλολόγος - Ιστορικός

Εβραϊσμός, Ολοκαύτωμα και Τέχνη

Των ΕΛΕΝΗ ΚΟΣΜΑ – ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΜΗΤΑ

Το κεντρικό αφιέρωμα του τεύχους 474 (Απρίλιος 2008) του γαλλικού περιοδικού *Le Magazine Littéraire [ML]*, απλωμένο σε 22 σελίδες, επιχειρεί να ξαναπιάσει ένα ζήτημα γνώριμο από τα παλιά, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1960 και εξής: τη σχέση του εβραϊσμού με τη λογοτεχνία. Το αφιέρωμα του περιοδικού συμπίπτει χρονικά με την 28η έκθεση βιβλίου στο Παρίσι [28e Salon du Livre], που ήταν αφιερωμένη στην ισραηλινή λογοτεχνία. «Από το Βιβλίο στα βιβλία. Οι Εβραίοι και η λογοτεχνία» είναι ο κεντρικός τίτλος, όπως εμφανίζεται στο εξώφυλλο του *ML*. Με κείμενα των Lacroix, Finkielkraut, Ertel, Le Rider, Barnavi, Weitzmann, Assouline, το αφιέρωμα καλύπτει μια ευρεία γκάμα θεμάτων που σχετίζονται τόσο με τη σημερινή βιβλιοπαραγωγή εντός και εκτός των συνόρων του Ισραήλ (και με συγγραφείς όπως ο Philip Roth, ο Saul Bellow ή ο Norman Mailer, για παράδειγμα) όσο και με παλαιότερα κείμενα Εβραίων συγγραφέων, από τον Rachi, σχολιαστή των ιερών κειμένων, μέχρι τους μάρτυρες της θηριωδίας του Ολοκαυτώματος, όπως ο Λέβι, ο Βίτζελ, ο Αμερύ ή ο Κέρτες. Υπάρχει, τελικά, μια «εβραϊκή σχολή» στη λογοτεχνία και κατά πόσο νομιμοποιούμαστε να μιλάμε για κάτι τέτοιο, αναρωτιέται ο Lacroix στο εναρκτήριο κείμενο του αφιερώματος.

Η υπαγωγή κάποιων αριστουργηματικών κειμένων της παγκόσμιας λογοτεχνίας στις ρίζες των συγγραφέων τους, είναι μάλλον ένας αρκετά περιοριστικός τρόπος να μιλήσουμε για τη λογοτεχνία, σημειώνει ο Finkielkraut. Μπορούμε όμως να μιλήσουμε για το έργο του Κάφκα, για παράδειγμα, δίχως να τονίσουμε όχι τόσο την *καταγωγή* (τις ρίζες) του συγγραφέα, όσο το “φορτίο” που κουβαλάει και που διαπερνά τα κείμενά του, κατά τρόπο καθοριστικό; Ποιος δεν διαβάσει τον Εβραίο Κάφκα πίσω από τον Κάφκα της *Δίκης*;

«Η επινόηση μιας εθνικής λογοτεχνίας», τιτλοφορεί ο Elie Barnavi το κείμενό του, και μας εισάγει

αμέσως σε ένα από τα πλέον σημαντικά ζητήματα που απασχολούν τους Εβραίους συγγραφείς: η επινόηση της εθνικής λογοτεχνίας συνδέεται άμεσα με την επανοικειοποίηση της εβραϊκής γλώσσας, μιας γλώσσας «μισοζωντανής και μισοπεθαμένης», κατά την πολύ εύστοχη διατύπωση του Εβραίου συγγραφέα Yossef-Haim Brenner, η οποία θα αποτελέσει και τον φορέα αυτής της λογοτεχνίας. Αυτή η γλώσσα, που δεν θα καταναλώνεται ως μουσειακό είδος αλλά θα μιλιέται και θα γράφεται, θα είναι ακριβώς σε θέση να εκφράσει τον ατομικό και συλλογικό χώρο εντός του οποίου ζει και εργάζεται ο Εβραίος νεωτερικός συγγραφέας. Υπάρχουν ομάδες Ισραηλινών Εβραίων συγγραφέων που γράφουν στα γίντις, για παράδειγμα, και άλλοι, όπως ο Saul Bellow ή Philip Roth, που έχουν επιλέξει τη γλώσσα της χώρας στην οποία ζουν, δίχως αυτό να σημαίνει καμιάς μορφής έκπτωση της εβραϊκής τους ταυτότητας, σημειώνει ο Weitzmann. Το ακανθώδες ζήτημα της γλώσσας (της επινόησης, της επανοικειοποίησης και των εκτροπών που αυτή υπέστη) δεν είναι καινούριο στον χώρο της εβραϊκής γραμματείας. Μετά το Ολοκαύτωμα υπήρξε ένα από τα πλέον κεντρικά θέματα με τα οποία έπρεπε να αναμετρηθούν οι Εβραίοι συγγραφείς.

Οι αφηγήσεις των ανθρώπων που επιβίωσαν από τη μαζική βιομηχανία θανάτου που έστησε ο Χίτλερ τη δεκαετία του 1940, και που στον χώρο της παγκόσμιας λογοτεχνίας και ιστορίας ταξινομούνται ως «μαρτυρίες», εξυπηρετούν διπλό στόχο: αφενός, τη «θεραπεία» του μάρτυρα και την «απελευθέρωσή» του (δια της αφήγησης): αφετέρου, τη διατήρηση και διαχείριση της μνήμης, καταστατικό πρόταγμα της εβραϊκής φιλοσοφίας πολύ πριν το Ολοκαύτωμα: η λέξη «ζαχόρ» [μνήμη] εμφανίζεται πολλές φορές στην Πεντάτευχο — και συνδέεται πάντα με την έννοια της (κατα)γραφής.

Η καταγραφή της εμπειρίας του επιζήσαντος είναι η υπεσχημένη καταβολή των οφειλών του στην «τύχη» που του επέτρεψε την επιβίωση και την ίδια

στιγμή ένα καθήκον προς τη φιλοσοφική και ηθική παράδοση της φυλής του και μια ευθύνη προς τις επόμενες γενιές. Το πρόβλημα που προκύπτει στην ιδιαίτερη περίπτωση του Ολοκαυτώματος είναι το εξής: ποια γλωσσικά υλικά θα επιστρατευτούν προκειμένου να καταγραφεί αυτή η αφήγηση και κατά πόσο αυτή η αφήγηση θα συνιστά ιστορικό τεκμήριο: θα εντάσσεται στο χώρο της ιστοριογραφίας. Στην περίπτωση των αφηγήσεων από το Ολοκαύτωμα, η τέχνη μπορεί να αποτελέσει ξεκάθαρα (και δίχως επιστημονικές αμφιθυμίες) ιστορική μαρτυρία. Ίσως, άλλωστε, μόνο μέσα στην τέχνη μπορεί να υπάρξει το μη αναπαραστάσιμο, το μη απεικονιστικό: και άρα η ειδική συνθήκη του Ολοκαυτώματος οφείλει να πριμοδοτήσει αυτόν το χώρο — τον μόνο ίσως χώρο που μπορεί να την *αφηγηθεί*. Ποιες είναι οι λέξεις όμως που θα μπορέσουν να «κατασκευάσουν» αυτήν την αφήγηση; Που θα μπορέσουν να περιγράψουν τη ζωή του Εβραίου *häftling* μέσα στο στρατόπεδο — ιδίως αφότου η ίδια η γλώσσα υπέστη τον μεγαλύτερο εξευτελισμό από τον ναζιστικό μηχανισμό;

Μετά το Ολοκαύτωμα καμιά Φιλοσοφία και καμιά Τέχνη δεν μπορεί να διεκδικήσει δάφνες επάρκειας, καμιά «λέξη» δεν μπορεί να ταιριάζει στο «πράγμα» και καμιά «λέξη» δεν μπορεί να το *περιγράψει*. Η γραφή ως καταγραφή της ακραίας εμπειρίας του Ολοκαυτώματος συνδέεται με την «ερμηνεία» αυτού του γεγονότος, διαδικασία απαραίτητη για τη διαχείριση της μνήμης. Οπότε, η σιωπή δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να αποτελέσει εναλλακτική λύση. Οι επιζήσαντες *οφείλουν* να γράψουν, διότι, σε τελική ανάλυση, γι' αυτό επέζησαν, για να εξιστορήσουν «αυτήν την τεράστια κοινωνική και βιολογική εμπειρία» του Λάγκερ, όπως γράφει ο Λέβι. Και ακόμη, αποσιωπώντας το Ολοκαύτωμα, θέτουμε έμμεσα είτε άμεσα ερωτήματα για την ύπαρξή του (το τερατούργημα του αναθεωρητισμού καλά κρατεί ακόμη και στις μέρες μας).

Η επιλογή της λέξης «ερμηνεία» δεν είναι καθόλου τυχαία: η διαδικασία «ερμηνείας» στην εβραϊκή γραμματεία λέγεται «Μιντράς» [Midrash], και σε αυτήν τη λέξη μπορεί να συμπυκνωθεί η λύση που προέκρινε ο Έσδρας προκειμένου να μετατρέψει το κείμενο της Τορά σε έναν πλήρη οδηγό βίου, που στόχο θα είχε τη διατήρηση της συνοχής του εκτο-

πισμένου εβραϊκού λαού στο ξένο και εχθρικό περιβάλλον της Βαβυλώνας. Με αυτόν τον τρόπο, ο Έσδρας κατάφερε να ξαναζωντανέψει την εβραϊκή κοινότητα και να της δώσει το αναγκαίο «κέντρο», που θα τη βοηθούσε ακριβώς να επιβιώσει και να μην αφομοιωθεί: να διατηρήσει, με λίγα λόγια, τη θρησκευτική και κατ' επέκταση ηθική, διαφοροτικότητα που θα αποτελούσε το συνεκτικό στοιχείο του υπό εξαφάνιση εβραϊκού λαού — και άρα το μόνο και βασικό όπλο στον αγώνα για την επιβίωσή του. Έτσι προέκυψε το Ταλμούδ. Οπότε, μπορούμε να πούμε πως η λέξη «ερμηνεία» έχει βαθιές ρίζες στην εβραϊκή παράδοση και συνδέεται άμεσα με την υπόθεση της επιβίωσης, στο βαθμό που αποτελεί την πρακτική εφαρμογή της «μνήμης» [της ζαχόρ]. Όλα αυτά συνδέονται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο με το λογοτεχνικό χώρο, το χώρο της διήγησης.

Από την άλλη μεριά, οι επιζήσαντες του Ολοκαυτώματος αφηγητές βρίσκονται μπροστά σε ένα καινούριο ψευδοπρόβλημα: από τη στιγμή που επέζησαν είναι κατά έναν εξωφρενικά παράδοξο τρόπο μάρτυρες ακριβώς του αντίθετου από αυτό που θέλουν να μαρτυρήσουν: «Κανείς δε μαρτυρεί για τον μάρτυρα», γράφει ο Τσέλαν. Από τη στιγμή που επέζησαν, λένε οι νονοί του αναθεωρητισμού, αποτελούν ζωντανή απόδειξη του ότι αυτά που αφηγούνται δεν έγιναν, διότι αν γινόντουσαν, δε θα είχαν επιζήσει. Πρέπει και σε αυτή την αδιανόητη στρέβλωση της ανθρώπινης συλλογιστικής να απαντήσουν οι μάρτυρες του Ολοκαυτώματος.

Εάν λοιπόν «η Τέχνη είναι η εποχή της όπως αυτή έχει συλληφθεί μέσα σε σκέψεις» (παραφράζοντας τον γνωστό εγγελιανό αφορισμό), τι «μορφή» μπορεί να έχει η Τέχνη μετά το Ολοκαύτωμα; — και ακόμη: μπορεί να υπάρξει τέχνη μετά το Ολοκαύτωμα; Η τέχνη μετά το Ολοκαύτωμα θα είναι μια τέχνη που θα μετεγγράψει την πραγματικότητα στο νεόκοπο ιδίωμά της, ανατρέποντάς την εκ θεμελίων, και σε αυτό το σύστημα λόγου το έργο τέχνης θα αποτελέσει ακριβώς την εναλλακτική επιστημολογική μέθοδο της γνώσης, όπως προτάσσει, παρά την συνολική του απαισιοδοξία σε αυτό το θέμα, ο Αντόρνο.

[Από το περιοδικό *Εντευκτήριο*, Απρίλιος – Ιούλιος 2008]

Απολογία για ένα νεκροταφείο

Συνέχεια από τη σελ. 2

νά η Τασούλα, η Εβραία ράφτρα που φαίνεται να δούλεψε για τον ιματισμό των αγωνιστών του Βορειοηπειρωτικού Αγώνα «...περισσότερο από κάθε άλλη ράπτρια ή ακόμη και ράπτη Έλληνα Χριστιανόν ή Εβραίων».

ΚΑΠΟΙΟΙ ίσως θεωρήσουν ότι η προσφορά μιας ράφτρας δεν έχει κάποια ξεχωριστή σημασία. Ας θυμίσουμε τότε τη μεγάλη προσφορά στα ελληνικά γράμματα του Γιαννιώτη Εβραίου διανοούμενου και ποιητή Γιωσέφ Ελιγιά που κατόρθωσε να αγκαλιάσει δύο πολιτισμούς και δύο παραδόσεις και έγραψε μοναδικούς σε ομορφιά στίχους.

ΟΣΟΙ ΠΙΘΑΝΟΝ ΝΟΜΙΖΟΥΝ πως ακόμα και οι ποιητές δεν προσφέρουν αρκετά, αυτοί, γυρίζοντας τις σελίδες μιας εκδόσεως της Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού με τίτλο «Αγώνες και νεκροί του Ελληνικού Στρατού κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο 1940-1945», ας σταθούν μια στιγμή στο Ραφαήλ Χαχάμ του Άντζελου που έπεσε στην Γκραμπάλα στις 5 Νοεμβρίου του 1940, στο Μωϋσή Σάμπο του Αβραάμ, που σκοτώθηκε στους Ποντικάτες, στη διάβαση της Κακαβιάς, στις 26 του Νοέμβρη του ίδιου χρόνου, στο Σέμο Αττάς του Ηλία που έχασε τη ζωή του στο ύψωμα 1216 (Πογονάτι) στις 11 Ιανουαρίου του 1941, στον Ιουσά Πιτσιρίλο του Δαβίδ που ξεψύχησε στη Νιβίτσα, στο υψίπεδο του Κουρβλεσίου, στις 4 Φεβρουαρίου 1941, στον Δαβίδ Νεγρίν του Σαμουήλ που βρήκε το θάνατο στην ίδια τοποθεσία λίγες μέρες αργότερα, τις 13 Φεβρουαρίου 1941. Ήταν όλοι Εβραίοι από τα Ιωάννινα, όλοι του 15ου Συντάγματος Πεζικού που στάθμευε τον καιρό της ειρήνης στην πόλη τους και όλοι έδωσαν την ζωή τους για την Ελλάδα.

ΤΕΛΟΣ, ΤΡΕΙΣ ΜΟΝΟ ΑΡΙΘΜΟΙ. Πριν από τον πόλεμο ζούσαν στην πρωτεύουσα της Ηπείρου 1.950 Εβραίοι. Απ' αυτούς 1.870 οδηγήθηκαν στα ναζιστικά στρατόπεδα. Επέστρεψαν 112.

ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΗΚΕ στο εβραϊκό νεκροταφείο των Ιωαννίνων δεν πρέπει να ξαναγίνει. Για χάρη της Τασούλας της ράφτρας και του Ελιγιά του ποιητή. Για τους Εβραίους στρατιώτες από τα Γιάννενα που έχυσαν το αίμα τους. Επειδή τρεις αριθμοί μαρτυρούν άπειρη φρίκη και οδύνη. Και ακόμα γιατί αυτό επιβάλλει η τιμή του τόπου μας.

[Ο κ. Χριστόφορος Ματιάτος είναι δικηγόρος. Το άρθρο αυτό δημοσιεύθηκε στην «Εστία», 1.7.09, με αφορμή τους συνεχώς επαναλαμβανόμενους βανδαλισμούς του Ισραηλιτικού νεκροταφείου Ιωαννίνων].

Δ Ε Λ Τ Ι Ο Τ Υ Π Ο Υ

Βεβήλωση του εβραϊκού νεκροταφείου Ιωαννίνων

Για μία ακόμη φορά βεβηλώθηκε το Ισραηλιτικό Νεκροταφείο Ιωαννίνων από οπαδούς του Αντισημιτισμού και του Ρατσισμού.

Κατά τη βεβήλωση κατεστράφη το εκεί ευρισκόμενο Μνημείο του Ολοκαυτώματος, καθώς και τάφοι οι οποίοι είχαν πρόσφατα κατασκευαστεί.

Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος επισημαίνει την ευθύνη των κρατικών υπηρεσιών, και καλεί όλες τις αρμόδιες αρχές να επισπεύσουν τη σύλληψη των ενόχων και να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την αποτροπή παρόμοιων εκδηλώσεων βίας και καταστροφής.

Η νέα βεβήλωση είναι μια ακόμη συνέπεια της πρόσφατης δικαστικής αθώωσης συγγραφέα οπαδού του Ναζισμού, ο οποίος προέτρεπε στην εκδήλωση βιαιοτήτων σε βάρος του εβραϊκού στοιχείου της Ελλάδος.

Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος καλεί την τοπική κοινωνία των Ιωαννίνων, τους πολίτες των Ιωαννίνων, να καταγγείλουν και να απομονώσουν τους νοσταλγούς του πιο σκοτεινού παρελθόντος που έπληξε την Ευρώπη και τη χώρα μας και κυρίως να μην επιτρέψουν την επανάληψη τέτοιων αποτρόπαιων πράξεων που προσβάλλουν το δημοκρατικό αίσθημα μιας πόλης.

Αθήνα, 4 Ιουνίου 2009
Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος

Βιβλίο

ΛΟΥΚΑ Π. ΠΑΤΡΑ:
*Η φύση, η ιστορία
και εμείς*

(Εκδόσεις Σμπιλιας, Αθήνα 2009)

Το βιβλίο -που θα μπορούσε να θεωρηθεί κι ως εγκυκλοπαίδεια κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών θεμάτων- αποτελεί το απαύγασμα των μελετών και προβληματισμών του συγγραφέα. Απευθύνεται σε κάθε σκεπτόμενο Έλληνα με πρόθεση να κινηθεί το ενδιαφέρον για γνώση, αυτοσυνείδηση και προβληματισμό με τελική κατάληξη τον δομικό διάλογο που οδηγεί προς την αλήθεια. Περιέχει επίσης συγκεκριμένα στοιχεία περί του Ιουδαϊσμού.

ΦΩΤΕΙΝΗΣ ΤΟΜΑΗ:
*Έλληνες στο
Άουσβιτς -
Μπίρκεναου*

(Εκδόσεις Παπαζήση, 2009)

Με προλόγους της υπουργού Εξωτερικών Ντόρας Μπακογιάννη, του Ελί Βιζέλ και του Μ. Κωνσταντίνη (προέδρου του Κ.Ι.Σ.)

και με Σημείωμα του Δ. Σαλιέλ (προέδρου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης) εκδόθηκε το παρόν βιβλίο. Στις σελίδες του βιβλίου φωτίζονται, με βάση και στοιχεία που ήρθαν πρόσφατα στο φως, όψεις της ιστορίας και του Ολοκαυτώματος των Ελλήνων Εβραίων. Η έκδοση συμπληρώνεται με φωτογραφίες που αποτελούν πειστήρια των όσων αναφέρονται. Βιβλίο σημαντικό και περιεκτικό.

ΕΒΡΑΪΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΕΛΛΑΔΟΣ:
*Εβραϊκές γειτονιές
της Ελλάδος*

(Ε.Μ.Ε. Αθήνα, 2008)

Με αφορμή την ομώνυμη περιοδική έκδοση, που οργανώθηκε κατά την περίοδο 2008-2009, το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος εξέδωσε σε τόμο πτυχές, μαρτυρίες και φωτογραφίες της ζωής στις γειτονιές της Ελλάδας

όπου ζούσαν Εβραίοι, κυρίως πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στις περισσότερες από τις αναφερόμενες πόλεις δεν υπάρχει πια εβραϊκή παρουσία και γι' αυτό η συγκεκριμένη έκδοση είναι ως μαρτυρία πολύτιμη.

ΕΛΕΝΗΣ ΚΟΥΡΜΑΝΤΖΗ:
*Το τέλος της μικρής
μας πόλης: Οι «κύκλοι
και τα πρόσωπα»*

(Ανάπτυπο από τα
«Ηπειρωτικά Γράμματα».
Ιωάννινα, 2006)

Βιογραφική παρουσίαση του Δ. Χατζή, συγγραφέα του καθιερωμένου βιβλίου «Ιωάννινα. Το τέλος της μικρής μας πόλης», συνοδευμένη από στοιχεία για την πνευματική του παρουσία.

ΕΛΕΝΗΣ ΚΟΥΡΜΑΝΤΖΗ
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ:
*Η νεοελληνική
αναγέννηση
στα Γιάννενα*

(Εκδόσεις Gutenberg, 2007)

Η νεοελληνική αναγέννηση στα Γράμματα με απώτερη έκφραση το κίνημα του νεοελληνικού διαφωτισμού αποτελεί φαινόμενο πολύπλευρο και πολυσύνθετο. Οι ρίζες της

αναγέννησης αυτής ανάγονται στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού, οι οποίες όμως σύντομα επρόκειτο να «μεταφυτευθούν» και στον ελλαδικό χώρο.

Με το παράδειγμα της πόλης των Ιωαννίνων και διερευνώντας το πλαίσιο των παροικιών όπου ζουν Γιαννιώτες έμποροι και λόγιοι, η συγγραφέας διαπιστώνει ότι αυτοί καθίστανται φορείς των σύγχρονων ιδεών της Δύσης, τις οποίες διαδοχικά μεταφέρουν στην πατρίδα τους. Οι ίδιοι ιδρύουν από τα μέσα του 17ου αιώνα τα νεωτεριστικά Σχολεία στα Ιωάννινα, ενώ παράλληλα την ίδια χρονική περίοδο ιδρύονται από Γιαννιώτες τα πρώτα αμιγώς ελληνικά τυπογραφεία στη Βενετία.

Ιδιαίτερα κεφάλαια του βιβλίου αναφέρονται στους Αθανάσιο Ψαλίδα και Ιωάννη Βηλαρά.

Λάβαμε επίσης:

ΡΟΗΣ ΠΑΠΑΓΓΕΛΟΥ:

*Λίγα από τα Άνθη του
Κακού του Καρόλου
Μπωντλαίρ* (Αλφειός,
2008). Δώδεκα ποιήματα από το αριστουργηματικό έργο του

Μπωντλαίρ μεταφρασμένα σε σύγχρονο νεοελληνικό λόγο.

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece
36, Voulis str., 105 57 Athens , Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852
e-mail: hhkis@ath.forthnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of Issue 222, vol. 32 July - August 2009

- ✓ Already from the 8th century, there has been historical evidence of the existence of the **Jewish Community of Ioannina**, which is located in the Region of Epirus. The Jews of Ioannina are mostly Romaniotes, with particular cultural and linguistic characteristics. In the past years, the Jewish cemetery of Ioannina, which is situated in the centre of the city, has been desecrated. These acts led to the destruction of tombs as well as of the Holocaust Monument. Mr Christophoros Matiatos, an attorney at law, in his article entitled “Apology for a cemetery” protests for these sick and malicious acts.
- ✓ In an original study, Mrs Maroula Kliafa, a historian, presents the history of the **Jewish Community of Trikala**, which is located in the Region of Thessaly. She focuses on the period between 1881-1960 and examines the life of the Community as presented in articles published in the local Press.
- ✓ During a gathering of prominent Jewish figures, Mrs Rosa Nahmia, who currently lives in Israel, narrated a **personal story**, which took place in Larissa (in the Region of Thessaly) before the Holocaust and then during the 1970s, and concerned herself and a Christian fellow citizen.
- ✓ A poem by Mrs Amalia Iliadi on the Holocaust is published. It is entitled “Wire fence”.
- ✓ Mrs Eleni Kosma and Mr Stergios Mitas present the **relationship between Judaism and literature**, through texts written by Jewish authors. Their work is entitled “Judaism, Holocaust and Art”. The French *Le Magazine Litteraire* had also dealt with this subject in 2008.
- ✓ Book reviews.

Translated from Greek by: *Eleanna Antonoglou*

Front cover: *Trikala, 1918. Scene from the play “Esther”, by Racine, played by young members of the Jewish Community.*

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ: ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΨΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ: Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 210 - 32.44.315-8
E-mail: hhkis@ath.forthnet.gr • Internet site: <http://www.kis.gr> • Κωδικός εντύπου: 3502
ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Μιχάλης Κύρκος, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Τα ευυπόγραφα άρθρα εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους.

Διανέμεται Δωρεάν

Gold Eurobank MasterCard

Μία ανεκτίμητη συλλογή ολοκληρώνεται!

Τρεις κάρτες MasterCard, μία επιλογή: Eurobank

 210-95 55 555

